

Posedovanje ličnih dokumenata
kao uslov socijalne integracije mladih Roma
u naselju „Veliki Rit“ u Novom Sadu (Srbija)

BEST PRACTICES
for
ROMA INTEGRATION
in the Western Balkans

Autorka: Marina Simeunović
Savetnica na istraživanju: Svetlana Đurđević-Lukić

Funded by the EU

Posedovanje ličnih dokumenata kao uslov
socijalne integracije mladih Roma u naselju
„Veliki Rit“ u Novom Sadu (Srbija)

Impresum

Objavljeno u decembru 2012. godine:

Autorka:

Marina Simeunović

Savetnica na istraživanju:

Svetlana Đurđević Lukić

Prevod i lektura:

Eurotranslate d.o.o.

Dizajn:

comma | communications design

Za sadržaj ove publikacije odgovoran je autor, a pisanje studije podržao je projekat "Primeri dobre prakse u procesu integracije Roma" (eng. BPRI). Ovaj izveštaj objavljen je zahvaljujući finansijskoj podršci Evropske unije, u okviru BPRI projekta koji sprovodi OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (eng. ODIHR). Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovoj publikaciji ne odražava nužno zvaničnu politiku Evropske unije niti OEBS-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava.

Posedovanje ličnih
dokumenata kao
uslov socijalne
integracije mladih
Roma u naselju „Veliki
Rit“ u Novom Sadu
(Srbija)

Autorka: Marina Simeunović
Savetnica na istraživanju: Svetlana Đurđević-Lukić

Marina Simeunović, istraživačica, je apsolventkinja na Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Tokom terenskog rada uvidela je da postoje mnogi problemi koji otežavaju ostvarivanje osnovnih ljudskih prava stanovnika romskih naselja, a kao najveći izdvoja se upravo problem neposredovanja osnovnih ličnih dokumenata. S obzirom na to da je aktivna u omladinskom pokretu, Marini je bio izazov da ustanovi da li mladi stanovnici Velikog Rita imaju mogućnosti da svoje potrebe zadovolje s obzirom na posedovanje/ neposredovanje osnovnih ličnih dokumenata. Iako su želje svima iste, bez ličnih dokumenata njihov status u istoj zemlji rođenja, nije isti ni u jednoj oblasti.

Svetlani Đurđević-Lukić, istraživačkoj savetnici, rad na ovoj studiji predstavljao je zaista retku priliku da se dovoljno vremena posveti jednom mladom istraživaču. Entuzijazam odabrane istraživačice, njena spremnost kako za rad na terenu, tako i za savete oko formulisanja teme, konstrukcije sadržaja studije, izrade nacrtu i finalizacije, činili su da rad zaista predstavlja zadovoljstvo. Koncept mentorisanja mladoj osobi sa korenima u romskoj zajednici i autenticnim interesima za njen napredak, i to na takav način da se za kratko vreme ostvari vidljiv rezultat - konkretna studija dostupna široj javnosti, svakako treba dalje koristiti.

Veliki Rit je odabran kao lokacija istraživanja budući da je jedno od najvećih romskih naselja u Novom Sadu. Podeljeno je na severni deo (sa izraženijim urbanim karakteristikama) i južni deo koji predstavlja romsko naselje. U celom naselju, u kojem prema procenama policijske uprave živi oko 5.000 stanovnika, samo dve ulice pripadaju delu koji je legalizovan. Upravo iz ovog razloga veliki broj stanovnika nema mogućnost da prijavi prebivalište na adresama na kojima i žive. Prema urbanističkom planu grada, planirano je rušenje naselja kako bi se na ovom terenu izgradili škola i sportski tereni. Zbog mnogobrojnih razloga sprovođenje ovog plana se odlaže iz godine u godinu, doprinoseći neizvesnosti o budućnosti onih koji žive u nelegalizovanom delu, i sa konkretnim posledicama po mogućnost dobijanja potvrde o prebivalištu.

Sadržaj

Skraćenice i akronimi | 7

Spisak grafikona | 7

1. Uvod | 9

2. Metodologija | 13

3. Zakonodavni i politički okvir | 17

4. Romi i raseljena lica u novom sadu i angažman institucija i nevladinih organizacija | 23

4.1. Angažman institucija 24

4.2. Angažman nevladinih organizacija 25

5. Nalazi istraživanja | 27

5.1. Posedovanje ličnih dokumenata 27

5.2. VIŠESTUKE RANJIVOSTI: Romkinje trudnice 34

5.3. Prepreke za posedovanje dokumenata 35

5.4. Pomoć oko nabavke dokumenata 38

5.5. Nedostatak dokumenata i uskraćivanje prava 39

5.6. Percepcija odnosa nadležnih organa tokom pribavljanja dokumenata 42

5.7. Stavovi institucija i nevladinih organizacija 43

6. Zaključci | 47

6.1. Posedovanje ličnih dokumenata 47

6.2. Ostvarivanje prava 49

7. Preporuke | 53

7.1. Preporuke institucija (nacionalni i lokalni nivo) 53

7.2. Preporuke predstavnika romske zajednice i nevladinih organizacija 54

8. Bibliografija | 57

Prilog br. 1: Intervjuisani i anketirani predstavnici institucija i nevladinih organizacija | 61

Prilog br. 2: Upitnik | 63

Skraćenice i akronimi

EU – Evropska unija
EHO – Ekumenska humanitarna organizacija
IRL – interno raseljena lica
IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance) – Instrument pretpristupne pomoći
KiM – Kosovo i Metohija
LAP – Lokalni akcioni plan
MKV – Matična knjiga venčanih
MKR – Matična knjiga rođenih
MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova
NSHC – Novosadski humanitarni centar
NSZ – Nacionalna služba za zapošljavanje
NVO – Nevladine organizacije
RS – Republika Srbija
SUP – Sekretarijat unutrašnjih poslova (policajska uprava)
UNHCR – Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice

Spisak grafikona

- Grafikon br. 1** - Neposedovanje lične karte prema polu i statusu u naselju Veliki Rit – 30
- Grafikon br. 2** - Posedovanje ličnih dokumenata prema starosnoj kategoriji – 32
- Grafikon br. 3** - Posedovanje ličnih dokumenata prema polu – 33
- Grafikon br. 4** - Prepreke sa kojima se ispitanici suočavaju prilikom pribavljanja dokumenata – 37

1. Uvod

Strategijom za unapređenje položaja Roma naglašava se da je pravo na pravni subjektivitet osnovno ljudsko pravo i preduslov za uživanje svih ostalih prava garantovanih međunarodnim i domaćim zakonodavstvom.¹ Zbog nedostatka ličnih dokumenata, veliki broj Roma je pravno nevidljiv i to ih sprečava da ostvare elementarna ljudska prava. Kao posebno ugrožene kategorije Strategija izdvaja Rome sa Kosova* i iz ruralnih sredina i nelegalnih naselja, Rome koji su rođeni na teritoriji bivših jugoslovenskih republika i Rome povratnike iz zapadnoevropskih država po Sporazumu o readmisiji.

Prema procenama Zaštitnika građana, u Srbiji živi oko 30.000 osoba koje nemaju mogućnost da dobiju lična dokumenta, a od toga je oko 6.000 pravno nevidljivih ljudi. U najvećem broju slučajeva radi se o interno raseljenim Romima sa Kosova i sa krajnjeg juga Srbije.² U istraživanju koje je UNHCR sproveo prošle godine utvrđeno je da se 6,8% celokupne romske populacije u Srbiji nalazi u opasnosti od apatridije usled nedostatka ličnih dokumenata, dok 1,5% odraslih Roma i romske dece ne mogu da upišu činjenicu rođenja što ih čini pravno nevidljivima.

1 U ovom radu termin Romi koristi se da označi osobe i muškog i ženskog pola bez namere da se vrši rodna diskriminacija.

* Ovaj naziv nije pristrasan u pogledu stavova o statusu i u skladu je sa Rezolucijom br. 1244/99 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

2 Izveštaj Zaštitnika građana o položaju „pravno nevidljivih“ lica u Republici Srbiji, Beograd, mart 2012. <http://www.ombudsman.rs/attachments/Izvestaj%20o%20polozaju%20Pravno%20Nevidljivih%20Lica%20u%20RS.pdf>

Oko 24 hiljade njih ne poseduje ličnu kartu, a više od 10.000 Roma nije upisano u knjige državljana.³

Republika Srbija je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i podnela zahtev za prijem u Evropsku uniju, te će pitanja socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva u narednom periodu postati obavezna komponenta politike integracije u EU.⁴ Ovo istraživanje je osmišljeno u tom kontekstu, a konkretno sa ciljem da se sagleda jaz između željenog stanja u skladu sa zakonskim okvirom (uključujući međunarodne konvencije) i političkim dokumentima usvajanim proteklih godina sa ciljem poboljšanja inkluzije Roma, sa jedne strane, i činjeničnog stanja u odabranoj lokalnoj zajednici koja se nalazi na teritoriji grada značajnih administrativnih kapaciteta, pa i finansijskih mogućnosti za sprovođenje zakona i strategija, sa druge strane.

Predmet ovog istraživanja stoga je problematika posedovanja ličnih dokumenata u romskoj zajednici u kojoj postoji koncentracija interno raseljenih lica (IRL) – naselju Veliki Rit na teritoriji grada Novog Sada. Pri tome je fokus na mladima, budući da se radi o populaciji koju je najvažnije integrisati kako bi se dugoročno postizali što bolji rezultati na planu inkluzije. Namera je da se ovako postavljenim istraživanjem sagleda ne samo stvarna situacija unutar jedne lokalne romske zajednice, već da se obuhvate višestruko ranjive grupe – Romi, mladi i IRL.

Konkretan cilj istraživanja jeste utvrđivanje da li mladi stanovnici naselja Veliki Rit u Novom Sadu poseduju osnovna lična dokumenta, u kojoj meri to utiče na njihovu socijalnu inkluziju i ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, i koje grupe su najugroženije.

3 Praxis, Izveštaj sa ekspertske debate. Evropske dobre prakse: sredstvo javnog zagovaranja u Srbiji. Beograd, februar 2012, str.12. Dostupno na: [http://www.rs.boell.org/downloads/Izvestaj_sa_ekspertske_debate\(1\).pdf](http://www.rs.boell.org/downloads/Izvestaj_sa_ekspertske_debate(1).pdf)

4 Ovaj zadatak podrazumeva razvoj i usavršavanje politika, institucionalnog okvira i metodologije za praćenje socijalne uključenosti pojedinaca i društvenih grupa u Srbiji. Za definiciju socijalne uključenosti i detalje videti: „Praćenje društvene uključenosti u Srbiji“, Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva, Vlada RS, Beograd 2010. godina. Dostupno na: <http://www.inkluzija.gov.rs/wpcontent/uploads/2010/08/Pregled-stanja-socijalne-ukljucenosti-u-Srbiji-jul-2010.pdf>

Kao posebni ciljevi izdvojeni su sledeći istraživački zadaci:

1. Utvrditi koliko su mladi stanovnici ovog romskog naselja upoznati sa procedurama koje su potrebne u postupku dobijanja ličnih dokumenata, da li ista poseduju i na koji način su došli do dokumenata (samostalno ili uz nečiju pomoć).
2. Utvrditi da li postoje značajne razlike u posedovanju dokumenata i iskustvima među podgrupama:
 - ◆ *starosedeooci naspram doseljenih/IRL/povratnika iz readmisije*
 - ◆ *devojčice/žene naspram dečaka/muškaraca;*
 - ◆ *maloletni naspram punoletnih*
 - ◆ *učenici/studenti naspram onih koji nisu bili uključeni u obrazovni sistem*
3. Utvrditi da li anketirani u Velikom Ritu sami prepoznaju koja su im prava uskraćena kao posledica nedostatka nekog ličnog dokumenta, odnosno da li postoje slučajevi gde su im zbog nedostatka ličnog dokumenta uskraćena neka prava (upis u školu, pregled lekara...).
4. Utvrditi u kojoj meri su mladi stanovnici Velikog Rita zadovoljni ili nezadovoljni odnosom nadležnih organa prema njima prilikom procedure izdavanja ličnih dokumenata i kakve razloge navode za svoj stav.
5. Utvrditi stavove i iskustva nadležnih institucija i nevladinih organizacija u Novom Sadu prema ovom problemu.
6. Na osnovu nalaza na terenu, sačiniti preporuke za poboljšanje utvrđenog stanja, sa posebnim fokusom na najkritičnije podgrupe mladih u ovom naselju.

2. Metodologija

Kako bi se odgovorilo na postavljene ciljeve, osim analize dokumenata relevantnih za ovu problematiku, preduzeto je terensko istraživanje unutar romske zajednice u samom Velikom Ritu, kao i sa predstavnicima institucija i nevladinih organizacija u Novom Sadu kojima ovo naselje administrativno pripada. Za prikupljanje podataka korišćene su tehnike anketiranja, intervjua i diskusija u fokus grupi.

Prema proceni policijske uprave u Velikom Ritu živi oko 5.000 stanovnika. Naselje postoji od 1985. godine i u najvećem delu je nelegalno. Nakon izbijanja sukoba na Kosovu, usled prisilnih migracija, broj stanovnika ovog naselja se konstantno povećavao. U podacima predstavljenim u Lokalnom akcionom planu za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica u gradu Novom Sadu, navodi se da na teritoriji ovog grada živi 5.152 raseljena lica, i da su to pretežno Romi, Aškalije, Egipćani, Muslimani i Goranci.⁵ UNHCR u navodima svog istraživanja koje je rađeno 2011. godine spominje da na lokaciji grada Novog Sada živi 3.435 interno raseljenih lica (IRL). S obzirom na ove podatke i činjenicu da je Veliki Rit najveće romsko naselje u Novom Sadu, možemo pretpostaviti da u ovom naselju većinu stanovnika čine interno raseljena lica, ali o tome nema preciznih podataka.

Postoji više kriterijuma odnosno načina definisanja mlade populacije, ali je za ovo istraživanje odabran uzrast 14-30 godina, budući da se ova starosna granica navodi u Lokalnom akcionom planu za mlade u Novom Sadu. Da bi se stekao uvid

5 Stanje izbeglih 30. novembra 2010. godine.

u razmere problema neposjedovanja ličnih dokumenata s obzirom na starosnu dob, ispitanici su dalje razvrstani u četiri kategorije: mlađi maloletnici (uzrasta 14-16 godina), stariji maloletnici (17-18 godina), punoletni do 25 godina i punoletni 26-30 godina.

S obzirom na to da ne postoji zvaničan već samo okviran podatak o broju stanovnika, ne postoji ni podatak o broju mladih Roma koji bi ušli u odabranu starosnu kategoriju. Ako pretpostavimo da je otprilike polovina od najvećeg procenjenog broja stanovnika naselja (oko 5.000) mlađa od 30 godina (budući da je prosečna starost romske populacije 33 godine, a IRL čak ispod 30 godina), dobija se okvirni broj od oko 2.500 osoba mlađih od 30 godina. Kada se od toga odbiju deca tj. mlađi od 14 godina, može se proceniti da Veliki Rit nastanjuje oko 1.250 do 1.500 osoba uzrasta 14-30 godina. Za anketu je stoga određen uzorak od 75 ispitanika, što predstavlja 5% u odnosu na gornji procenjeni broj pripadnika ove starosne grupe.

Anketirani su odgovarali na 24 pitanja (upitnik se nalazi u prilogu na kraju ovog rada). Uz pitanja koja se odnose na lični status ispitanika, upitnikom su utvrđivani posjedovanje konkretnih ličnih dokumenata, iskustvo ispitanika u postupcima pribavljanja tih dokumenata, kao i stavovi anketiranih o uzročno-posledičnoj vezi posjedovanja ličnih dokumenata sa ostvarivanjem osnovnih ljudskih prava.

Uzorkom je obuhvaćen približno isti broj osoba muškog (36) i ženskog pola (39). U okviru statusa prema mestu rođenja i ranijem mestu boravka, uspostavljene su kategorije domicilnog stanovništva (starosedeoci, 31), interno raseljenih lica (34) i doseljenika (8+1 povratnica i 1 izbeglica), kako bi se sagledale eventualne značajnije razlike među ovim grupama stanovništva u naselju.⁶ Od ukupnog broja anketiranih na terenu, 37 je u momentu sprovođenja istraživanja bilo punoletno, a 38 maloletno, od čega 14 mlađih i 24 starija maloletnika. Upitnikom su predviđene dve kategorije koje se odnose na obrazovni status sa potkategorijama na osnovu kojih se može pratiti da li su ispitanici nekada bili uključeni u obrazovni sistem i na kom su nivou obrazovanja. Pretpostavka je da mladi koji idu u školu imaju više informacija o potrebi posjedovanja ličnih dokumenata i procedurama za njihovo dobijanje.⁷ Metodnom slučajnog uzorka u momentu sprovođenja istraživanja među 75 ispitanika starosti 14 do 30 godina, 12 učenika/ca pohađalo je osnovnu i samo dva učenika srednju školu. Polovina anketiranih (38) bili su uključeni u obrazovni proces neko vreme, ali su napustili osnovnu školu. Preostali broj čini njih desetoro koji su završili osnovnu školu (jedan

6 Metodnom slučajnog uzorka anketom su obuhvaćene dve osobe koje ne pripadaju ni grupi starosedealaca ni grupi interno raseljenih lica. Zbog obrade podataka ovi pojedinačni slučajevi su ubrojani u doseljene s obzirom na to da se priroda njihovih problema razlikuje u odnosu na dve dominantne grupe u uzorku.

7 Nastojalo se i da se utvrdi da li postoje slučajevi u kojima su učenici osnovnih škola upisani bez i jednog ličnog dokumenta (kao u pojedinim školama u Beogradu), jer mogu da očekuju da po završetku škole ne budu u mogućnosti da dobiju diplomu, bez koje kasnije takvi učenici ne mogu da upišu srednju školu.

učenik i jedna učenica napustili srednjoškolsko obrazovanje) i trinaestoro koji nikada nisu bili ni upisani.

Zbog realne mogućnosti da neposredovanje dokumenata majki prilikom rođenja deteta multiplikuje problem koji se prenosi na novorođenu decu, nakon faze prikupljanja podataka putem upitnika, organizovana je fokus grupa sa Romkinjama trudnicama iz Velikog Rita. U diskusiji je učestvovalo sedam trudnica, čime su produbljeni nalazi o problemima ove posebno osetljive kategorije.

Za prikupljanje informacija o aktivnostima i stavovima nadležnih institucija i nevladinih organizacija koje deluju na ovoj lokaciji, korišćena je tehnika polustrukturisanih intervjua i ankete. Bilo je predviđeno da se intervjui obave sa sledećim institucijama: Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Nacionalni savet romske nacionalne zajednice, narodni poslanik i predsednik Romske partije, Pokrajinski sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine, Kancelarija za inkluziju Roma, Odsek za izbegla, prognana i interno raseljena lica, Zaštitnik građana, Republički zavod za statistiku - odeljenje Novi Sad, Centar za socijalni rad, Poverenik za izbeglice, Gradska uprava za dečiju i socijalnu zaštitu, Savet za integraciju Roma u Vojvodini, Liga za dekadu Roma, Lokalni koordinator za romska pitanja u Novom Sadu, Pedagoški asistent, „Praxis“, Novosadski humanitarni centar (NSHC), Ekumenska humanitarna organizacija (EHO), „Prevent“, „Svratište za decu koja žive i/ili rade na ulici“. Navedeni subjekti sagledani su kao širi krug aktera od značaja za ovu problematiku. Jedan broj planiranih sagovornika nije bio dostupan za intervju, pa je umesto toga elektronskim putem izvršena kratka anketa.⁸ Takođe, nekolicina potencijalnih sagovornika se smatrala nenadležnom te nije želela da razgovara na ovu temu. Intervjui su obavljeni tokom oktobra i novembra, a lista intervjuisanih i onih koji su odgovorili na ankete nalazi se u prilogu na kraju rada.

Anketiranje stanovnika naselja Veliki Rit vršeno je tokom oktobra i novembra 2012. godine. Kako je već napomenuto, Veliki Rit je odabran kao lokacija budući da je jedno od najvećih romskih naselja u Novom Sadu. Podeljeno je na severni deo (sa izraženijim urbanim karakteristikama) i južni deo koji predstavlja romsko naselje. U celom naselju, u kojem prema procenama policijske uprave živi 350 romskih porodica, samo dve ulice pripadaju delu koji je legalizovan. Upravo iz ovog razloga veliki broj stanovnika nema mogućnost da prijavi prebivalište na adresama na kojima i žive. Prema urbanističkom planu grada, planirano je rušenje

8 Sa predsednikom Lige za dekadu Roma i Pokrajinskim sekretarijatom za upravu, propise i nacionalne manjine kao i sa Ekumenskom humanitarnom organizacijom i Praxisom.

naselja kako bi se na ovom terenu izgradili škola i sportski tereni.⁹ Iz mnogobrojnih razloga sprovođenje ovog plana se odlaže iz godine u godinu, što doprinosi neizvesnoj budućnosti onih koji žive u nelegalizovanom delu, i sa konkretnim posledicama po mogućnost dobijanja potvrde o prebivalištu.

Uslovi života u Velikom Ritu u najvećem delu su ispod minimuma egzistencije. Unutar naselja postoji siromašniji i bogatiji kraj. Starosedeoci žive u delu udaljenom od puta i njihov deo je urbaniji. Poseduju stabilne kuće izgrađene od čvrstog materijala koje ispunjavaju osnovne uslove za stanovanje. Interno raseljena lica nastanjivala su delove naselja bliže putu.¹⁰ Njihove kuće imaju ograničen pristup strujnoj mreži, nemaju kanalizaciju ni čvrste podove. Zimi postoji rizik od propadanja krovova zbog težine snega. Sobe su male, a cela sredina prljava.

Kako je ranije navedeno da su podaci o broju i strukturi stanovnika Velikog Rita neprecizni, teško je biti kategoričan u pogledu reprezentativnosti uzorka. Rezultati dobijeni anketom u romskoj zajednici interpretirani su dominantno kvalitativnom analizom.¹¹

9 U Srbiji je od 2009. godine identifikovano osamnaest prinudnih iseljenja neformalnih romskih naselja kojima je pogođeno više od 2.700 Roma i Romkinja. Nijedno od iseljenja neformalnih romskih naselja nije sprovedeno prema standardima ljudskih prava koji obavezuju Republiku Srbiju, a domaći pravni okvir je neadekvatan u pogledu zaštite ljudskih prava i poštovanja dostojanstva stanovnika neformalnih naselja. Nekoliko nevladinih organizacije za zaštitu ljudskih prava – „Praxis“, „Regionalni centar za manjine“, „YUROM centar – Liga za dekadu“ i „Evropski centar za prava Roma“ – formirale su decembra 2012. Platformu za ostvarivanje prava na adekvatno stanovanje. U okviru Platforme ove organizacije civilnog društva izradile su dokument o obavezama Republike Srbije u oblasti prava na stanovanje koji predstavlja polaznu osnovu za regulisanje postupaka za sprovođenje iseljenja.

10 „Neobrazovani, nemaju stalno zaposlenje, nemaju struju, sanitarni čvor. Faktički njihov život se odvija u dve do tri prostorije koje dole nisu ni betonirane, nemaju ni poda drvenoga, uglavnom je zemlja, negde se fekalije izlivaju pa dolaze do tih njihovih stambenih prostora. Težak im je stvarno život. Nije im lako verujete.“ (Referent Centra za socijalni rad)

11 Nije rađeno višestruko statističko ukrštanje svih dobijenih podataka radi utvrđivanja statističke značajnosti.

3. Zakonodavni i politički okvir

Donošenjem *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* 2002. godine, Romi su dobili status nacionalne manjine u Srbiji. Počev od te godine Republika Srbija je usvojila brojna strateška dokumenta sa ciljem da se što sveobuhvatnije sagledaju problemi romske populacije i predlože rešenja za unapređenje njihovog položaja. Osnovan je Nacionalni savet romske nacionalne manjine 2003. godine, a 2005. godine Srbija je ratifikovala Dekadu inkluzije Roma 2005-2015 kojom je i predsedavala 2008-2009. godine. Jedan od bitnih ishoda predsedavanja Srbije Dekadom Roma koji je postignut na nacionalnom nivou bilo je i usvajanje revidiranog teksta *Strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji*, 9. aprila 2009. godine. Strateški cilj ovog dokumenta je da se smanji postojeća razlika između položaja romske populacije i ostalog dela stanovništva.¹² Na osnovu Strategije, usvojeni su Planovi akcije za periode 2009-2011. i 2012-2014.¹³ Vremenom se problematika regulisana ovim dokumentima spuštala na lokalni

12 Zaštitnik građana je izradio radnu verziju Izveštaja o sprovođenju Strategije za Rome u kome izražava zabrinutost zbog lošeg sprovođenja preporuka predviđenih u Strategiji. Ova verzija je dostupna na: <http://www.ombudsman.rs/attachments/REZULTATI%20ISTRAZIVANJA%20ZG%20O%20PRIMENI%20STRATEGIJE.pdf>

13 Kao ključna sektorska dokumenta izdvajaju se: Akcioni plan za zapošljavanje Roma (2004), Strategija unapređenja obrazovanja Roma, Plan zdravstvene zaštite Roma (2006).

nivo kako bi se predviđene mere što bolje prilagodile specifičnosti lokalne zajednice i efikasnije sprovodile.¹⁴

U Strategiji za unapređenje položaja Roma naveden je podatak da se u Republici Srbiji nalazi 209.722 interno raseljena lica sa Kosova i Metohije, među kojima je evidentirano 22.806 Roma.¹⁵ Taj broj nije konačan. Po internom popisu, koji je na KiM sproveden 1997. godine, na Kosovu i Metohiji je živelo oko 98.000 Roma. Različita istraživanja i evidencije međunarodnih i domaćih organizacija govore o 40.000 do 50.000 Roma koji su izbegli u druge delove Srbije, a ostatak u druge delove regiona i u Zapadnu Evropu.¹⁶ Ni posle 13 godina od napuštanja svojih domova, veliki broj raseljenih nema rešeno pitanje ličnih dokumenata pa su oni, iako rođeni na teritoriji Srbije, za nju pravno nevidljivi. Pod pravno nevidljivim licima podrazumevaju se svi oni o kojima u matičnoj knjizi rođenih ne postoje podaci, dakle oni koji nikada u nju nisu upisani ili su matične knjige uništene i nestale, a oni ne raspolažu dokumentima ili drugim dokazima o tome da su nekad u njih bili upisani.

I mimo populacije interno raseljenih, veliki broj Roma nije evidentiran usled nedostatka ličnih dokumenata. Nepostojanje tačnih i preciznih podataka o brojnosti ključna je odlika i kada se govori o broju Roma u Srbiji i po lokalnim zajednicama, a samim tim ne može se utvrditi ni tačan broj lica kojima nedostaje neki od ličnih dokumenata. I dalje važe samo pretpostavke i slobodne procene onih koji se bave problemima ovih lica i vode baze podataka.

Prema podacima Ministarstva, samo u 2009. godini matične službe u jedinicama lokalne samouprave primile su 9.876 zahteva za naknadni upis u matičnu knjigu rođenih, a od toga rešeno je 9.573 (303 je još uvek u procesu rešavanja). Iste godine, izjavljeno je 45 žalbi i poništena su 42 prvostepena rešenja.¹⁷ U 2010. godini podneto je 8.172 zahteva, rešeno 7.996 (176 je još uvek u procesu), a izjavljenih žalbi Ministarstvu bilo je 46. Prema nekim procenama, samo u Vojvodini ima oko 1.000 lica koja nikada nisu imala ni jedan lični dokument, odnosno nisu bila registrovana ni na Kosovu i Metohiji.¹⁸ Ovi podaci samo govore o razmeri problema.

14 Za januar 2013. planirano je objavljivanje procene delovanja mehanizama inkluzije Roma na lokalnom nivou, koju je za potrebe Tima za smanjenje siromaštva i socijalnu uključenost Vlade Republike Srbije radio Centar za istraživanje javnih politika, Branka Anđelković et al.

15 Prema podacima Komesarijata za izbeglice Republike Srbije i UNHCR, većina raseljenih su Srbi (68%), potom Romi (12%) i Crnogorci (8%). *Registracija interno raseljenih lica s Kosova i Metohije*, 2001. Srbija se nalazi među prvih 20 zemalja sveta po broju interno raseljenih lica. Internal Displacement Monitoring Center (IDMS), *Global Statistics*, 2010; UNHCR Representation in Serbia: *Population of concern as of 1st July 2010*

16 Vlada Republike Srbije, *Strategija za unapređenje položaja Roma u RS*, Beograd, 2010.

17 Izveštaj Zaštitnika građana o položaju pravno nevidljivih lica u Srbiji, 2012; Prilog uz Dopis Ministarstva za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu upućen Zaštitniku građana pod br. 119-06-00-492011-04 od 14. aprila 2011.

18 Srpski savet za izbeglice, NSHC, Grupa 484, *Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i interno raseljene u Srbiji*, 2006. http://www.nshc.org.rs/public/publikacije/ssi_integracija_2006_lat.pdf

Na problem „pravno nevidljivih“ već drugu godinu zaredom ukazuje i Evropska komisija u svom Izveštaju o napretku Srbije (2010): „Romska manjina se i dalje suočava sa diskriminacijom. Većina Roma živi u ekstremnom siromaštvu. Problemi sa pristupom ličnim dokumentima i dalje postoje za Rome koji žive u nelegalnim naseljima bez registrovane adrese ili su beskućnici. Pojednostavljena procedura za priznavanje pravnog subjektiviteta i naknadnog upisa u matične knjige građana još uvek nije uvedena. To negativno utiče na ostvarivanje njihovih socijalnih i ekonomskih prava.“¹⁹

Na težinu položaja i socijalnu isključenost ovih lica upozoravaju i druge međunarodne organizacije, pre svega tela UN-a, Saveta Evrope i OEBS-a. Srbiji su upućene preporuke u vezi sa problemima „pravno nevidljivih“ lica od strane brojnih međunarodnih organizacija i nadzornih tela, uključujući i nedavne preporuke Komiteta za suzbijanje rasne diskriminacije. U izveštaju Saveta Evrope navodi se: „I dalje smo zabrinuti zbog situacije u kojoj se nalazi romska zajednica, jer oni i pored koraka koje su preduzele vlasti, i dalje imaju nedovoljan pristup obrazovanju, stanovanju i socijalnim pravima i suočavaju se sa diskriminacijom. Potrebno je hitno usvojiti zakon o privremenom i stalnom boravištu.“²⁰

Republika Srbija jeste uvidela postojanje i težinu problema „pravno nevidljivih“ lica romske nacionalnosti. U Strategiji za poboljšanje položaja Roma u Republici Srbiji i Akcionom planu za sprovođenje Strategije ukazano je na potrebu donošenja izmena posebnih zakona u cilju olakšanja naknadnog upisa činjenice rođenja u matičnu knjigu rođenih. Međutim, takva prilika je propuštena prilikom promene Zakona o matičnim knjigama iz 2009. godine jer novi zakon nije bliže regulisao postupak naknadnog upisa niti je olakšao pristup ličnim dokumentima za „pravno nevidljiva“ lica. Izvod iz Matične knjige rođenih jeste uslov za dobijanje svih ostalih ličnih dokumenata, a samim tim i uslov za ostvarivanje osnovnih ljudskih i građanskih prava. Činjenica rođenja i određivanje imena, kao osnove ličnog identiteta, trebalo bi da budu nesporno priznati svakom novorođenčetu na teritoriji Srbije, jer državu na to obavezuje *Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija*. Međutim, prema odredbama Zakona o matičnim knjigama, za prijavu rođenja deteta u Srbiji roditelji moraju podneti više dokumenata, koje Romi često nemaju.²¹

19 Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije, 2010; 2.2 Ljudska prava i zaštita manjina, str. 11. http://epus.rs/sr/dokumenti/downloads/2010/izestaj_o_napretku_srbije_2010_sa_aneksom.pdf

20 Izjave koizvestilaca Saveta Evrope Davida Harutinijana i Indreka Sara u Strazburu date 27. septembra 2012. nakon posete Srbiji, objavljene na sajtu Kancelarije Saveta Evrope u Beogradu: http://www.coe.org.rs/def/news_sr_def/?conid=2179.

21 Ukoliko je dete rođeno u bračnoj zajednici, brak traje duže od devet meseci, i supružnici imaju isto državljanstvo, dovoljno je da jedan roditelj priloži otpusnu listu iz porodilišta, izvod iz Matične knjige venčanih, uverenje o državljanstvu za oba roditelja, svoju ličnu kartu i ličnu kartu drugog supružnika. Ukoliko su roditelji u braku kraće od devet meseci, imaju različita prezimena ili različita državljanstva, potrebna je ista dokumentacija ali i prisustvo oba roditelja.

I drugi propisi kojima je država mogla smanjiti ovaj problem zbog brojnih propusta, nedoslednosti i nelogičnosti, nisu rezultirali velikim napretkom u poboljšanju položaja ove ranjive grupe.²² Tako su u aprilu 2011. godine, usvojene izmene i dopune *Zakona o ličnoj karti* sa novom odredbom koja bi mogla biti od značaja za Rome, s obzirom na to da uglavnom žive u neformalnim naseljima, te da nisu u mogućnosti da prijave prebivalište, odnosno boravište. Zakon propisuje: „Državljaninu koji ima pravo na ličnu kartu, a nema prijavljeno prebivalište odnosno boravište, izdaće se lična karta na osnovu utvrđenog boravišta sa rokom važenja dve godine.“ Međutim, postupak za utvrđivanje boravišta nije regulisan zakonom, pa se ova odredba u praksi i ne primenjuje.

Takođe 2011. godine izmenjen je *Zakon o prebivalištu i boravištu građana*.²³ Građani su dužni da prijave prebivalište i boravište, ali ovaj zakon ne poznaje neformalna naselja. Romi koji u njima žive nemaju zakonske adrese i stoga ne mogu da prijave prebivalište, osim ako ne koriste „pro forma“ adrese, tj. one adrese na kojima zapravo ne žive. Bez prebivališta, oni ne mogu da dobiju lična dokumenta. Problem nije mimoišao ni one koji imaju prijavljeno prebivalište, ali u drugoj opštini, pogotovo ako je ona udaljena. Izmene člana 11. u ovom zakonu treba da omoguće licima koja nisu u mogućnosti da svoje prebivalište prijave na stvarnoj adresi to učine na adresi Centra za socijalni rad. Zahvaljujući tome mogla bi da dobiju prebivalište na godinu dana i na osnovu toga izvade dokumenta. Krajnji rok za početak primene zakona bio je šest meseci od njegovog usvajanja i do tada je trebalo da budu doneta neophodna podzakonska akta. Međutim, nadležna ministarstva (Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike) nisu na vreme usaglasila obrazac prijave prebivališta, što je usporilo potpunu praktičnu primenu ovog Zakona. *Pravilnik o obrascu prijave prebivališta na adresi ustanove odnosno centra za socijalni rad* koji propisuje izgled obrasca neophodnog za korišćenje ove zakonske mogućnosti, stupio je na snagu znatno kasnije, u decembru 2012. godine.²⁴

Početak septembra 2012. godine Skupština Srbije jednoglasno je usvojila *Zakon o dopunama zakona o vanparničnom postupku* što ukazuje na to da su dugogodišnji rad nevladinih organizacija i preporuke međunarodnih tela imali uticaj na podizanje vidljivosti problema pravno nevidljivih lica.²⁵ Izmene propisuju da se lice koje nije upisano u matičnu knjigu rođenih može upisati u pos-

22 Zakon o prebivalištu i boravištu građana, Zakon o državljanstvu, Zakon o jedinstvenom matičnom broju građana, Zakon o ličnoj karti, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o parničnom postupku, Zakon o opštem upravnom postupku, Zakon o upravnim sporovima, Porodični zakon, Zakon o republikim administrativnim taksama, Uputstva o vođenju matičnih knjiga, Instrukcija Ministarstva za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu o načinu rešavanja u prvostepenom postupku u oblasti matičnih knjiga po zahtevima za naknadni upis u matičnu knjigu rođenih, Pravilnik o načinu upisa činjenice državljanstva u matičnu knjigu rođenih.

23 Službeni glasnik RS, br. 87/2011

24 Službeni glasnik RS, br. 113/2012 od 30.11.2012. godine

25 U obrazloženju donetih izmena Zakona piše da u Srbiji postoji oko 6.500 pravno nevidljivih lica koja nemaju lična dokumenta niti mogu da ostvaruju svoja ljudska prava i slobode. http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vanparnicnom_postupku.html

tupku koji se pokreće po službenoj dužnosti. Postupak za sastavljanje isprave o činjenici rođenja pokreće se u roku od tri meseca od dana podnošenja zahteva za upis. Isprava o činjenici rođenja sastavlja se na osnovu iskaza dva punoletna svedoka čiji je identitet utvrđen javnim ispravama. Ako se u postupku sastavljanja isprave ne može utvrditi dan, čas i godina rođenja smatra se da je to lice rođeno 1. januara u 00:01 časova, godine za koju je verovatno da je godina njegovog rođenja. U postupku za utvrđivanje vremena i mesta rođenja predlagrač je oslobođen plaćanja taksi i drugih troškova postupka, a troškovi veštačenja u tom postupku isplaćuju se iz sredstava suda. Nakon ovih zakonskih izmena, očekuje se i praktična primena odredaba i konačno smanjenje broja lica koja ne ostvaruju prava na pravni subjektivitet.

Prethodno je, u aprilu 2012, potpisan *Sporazum o razumevanju* između tadašnjeg Ministra za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu u Vladi Republike Srbije Milana Markovića, zamenika Zaštitnika građana Republike Srbije dr Gorana Bašića, šefa Predsedništva Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice Eduarda Arboleda, uz prisustvo zamenika šefa Delegacije Evropske unije u Srbiji. Sporazumom se uspostavlja bliža saradnja na sprovođenju aktivnosti koje imaju za cilj da pruže podršku pripadnicima romske nacionalne manjine u postupku naknadnog upisa u matične knjige rođenih kako bi se brže i efikasnije rešavali problemi građana kojima nedostaju lična dokumenta.²⁶

Uprkos ovim pozitivnim izmenama, najveći problemi nisu rešeni. Neusklađenost zakonske regulative sa mogućnostima praktične primene pravnih normi, neprilagođene i dugotrajne administrativne procedure, veoma slaba informisanost pripadnika romske zajednice o pravima koja imaju i o načinu njihovog ostvarivanja, siromaštvo kao i negativan odnos nadležnih organa i javnih službi prema Romima koji je obeležen generacijama nasleđivanom netolerancijom i predrasudama samo su neki od uzročnika velikog broja Roma bez osnovnih ličnih dokumenata.²⁷

26 <http://www.pravamanjina.rs/>, 9. april 2012. godine.

27 Šire o ovoj temi videti u: „Izazovi prisilnih migracija u Srbiji- položaj izbeglica, interno raseljenih lica, povratnika i tražilaca azila“, Grupa 484, 2011, posebno str. 59.

4. Romi i raseljena lica u novom sadu i angažman institucija i nevladinih organizacija

U Vojvodinu je nakon juna 1999. godine stigao veliki talas interno raseljenih lica, od kojih su 45,3% Romi.²⁸ Prema podacima predstavljenim u *Lokalnom akcionom planu za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i raseljenih lica*, u Novom Sadu živi 5.152 IRL. Broj interno raseljenih lica se neznatno povećava, pa je 30. novembra 2010. u gradu Novom Sadu boravilo 5.243 interno raseljenih lica. Pretežnu većinu raseljenih u Novom Sadu čine Romi, Aškalije, Egipćani, Muslimani i Goranci. Osim Goranaca, koji su skoro svi iz opštine Gora, ostali su većinom iz opština Priština, Uroševac, Vučitrn, Kosovo Polje, Obilić, Kosovska Mitrovica i Lipljan. Osim neznatnog broja onih koji mogu platiti podstanarski smeštaj, raseljeni uglavnom žive u tzv. „divljim“ naseljima: u Velikom Ritu (uglavnom Romi i Aškalije) i u Adicama (pretežno Egipćani). Ostali, nešto manji broj, nalazi se u naselju Šangaj i na Kasapskoj Adi, a nekoliko porodica nalazi se u Veterniku i na Telepu.²⁹

28 UNHCR (2011). *Procena potreba interno raseljenih lica u Srbiji*, (35. str.) http://www.unhcr.rs/media/IRL_izvestaj_srpska_verzija.pdf

29 Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica za period 2011-2015. godine usvojen na 124. sednici Gradskog veća Grada Novog Sada 22. decembra 2010, objavljen na sajtu Komesarijata za izbeglice http://www.kirs.gov.rs/docs/lap/lap_novi_sad.pdf

Najčešći problemi sa kojima se susreću stanovnici neformalnih naselja raseljeni sa Kosova i Metohije u Novom Sadu su: nerešena situacija sa izgubljenom i uništenom imovinom na Kosovu, nezaposlenost, nedovoljna socijalna davanja, nedostatak socijalne pomoći u hrani, higijeni i ogrevu, veliki broj lica bez zdravstvene zaštite zbog papirologije koju nisu sposobna da sama reše, zarazne i druge bolesti koji su njihovi pratioci zbog neuslovnog stanovanja i nemogućnosti plaćanja zdravstvenih usluga, pa čak ni participacije, neredovno vakcinisanje dece, sredina koja ih ne prihvata što se nažalost oseća i kod službenika pojedinih organa i institucija, nepoznavanje srpskog jezika, kao i nesposobnost snalaženja kod državnih i drugih službenih organa.³⁰

4.1. Angažman institucija

Institucionalna podrška izbeglicama i raseljenima u Novom Sadu počela je 2003. godine. Od tada pa do danas, Grad Novi Sad, samostalno i u saradnji sa UNHCR-om, Komesarijatom i stranim humanitarnim nevladinim organizacijama realizovao je nekoliko projekata. Većina projekata se odnosila pre svega na pružanje pomoći izbeglicama. Među programima i projektima koji su kao ciljnu grupu imali izbegla, prognana i interno raseljena lica nalaze se mere koje su uglavnom zaobilazile stanovnike neformalnih naselja. Grad, preko Centra za socijalni rad i programa i projekata usmerenih na ublažavanje siromaštva, ovim licima pruža pomoć koja pre svega obuhvata: narodnu kuhinju, prehrambene i higijenske pakete, ogrev, jednokratne novčane pomoći, pomoć u nabavci školskog pribora, udžbenika, podršku uključivanju dece u obrazovni sistem. Osim toga, grad Novi Sad pojedinim nevladinim organizacijama obezbeđuje kancelarijski prostor kako bi se više radilo na pružanju pravne pomoći, pre svega kako bi se smanjio broj lica kojima nedostaju lična dokumenta.

Kao radno telo Gradskog veća 14. maja 2009. godine osnovan je Savet za upravljanje migracijama i trajna rešenja izbeglih i raseljenih lica. Zadatak Saveta je da: prati položaj raseljenih lica i da predlaže prioritete za rešavanje njihovih problema na osnovu realnih mogućnosti, da pomaže proces socijalne integracije prognanih i raseljenih lica kao i proces donošenja i praćenja pojedinačnih akcionih planova radi unapređenja načina rešavanja problema ovih lica, prati rad lokalne samouprave, nadležnih ustanova i institucija kao i nevladinih organizacija koje se bave ovom problematikom, da prati izmene i dopune propisa radi unapređenja položaja ovih lica, da saraduje sa zemljama porekla izbeglih, prognanih i raseljenih lica kao i sa Poverenikom za izbeglice, Pokrajinskim fondom za pomoć izbeglim, prognanim i raseljenim licima i o tome obaveštava Gradsko veće.

30 Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica za period 2011-2015.

Gradsko veće Novog Sada usvojilo je *Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica za period 2011-2015. godine*. Ovim aktom je analiziran položaj izbeglih i prognanih, a posebno položaj interno raseljenih lica. U Gradskoj upravi za socijalnu i dečiju zaštitu postoji poseban Odsek za izbegla, prognana i raseljena lica. Takođe ustanovljen je Poverenik za izbeglice. Međutim, ne postoji LAP za poboljšanje položaja Roma.

Najznačajniji akteri koji u Novom Sadu rade sa Romima na terenu i pomažu pribavljanje ličnih dokumenata su Koordinator za romska pitanja i nevladine organizacije Novosadski humanitarni centar, Ekumenska humanitarna organizacija i beogradska organizacija Praxis. Koordinator za romska pitanja deluje pri Gradskoj upravi za socijalnu i dečiju zaštitu. Ovoj instituciji, u čijoj su nadležnosti najšira pitanja koja predstavljaju problem romske populacije u Novom Sadu, svakog meseca se obraća veliki broj korisnika sa potrebom za pružanje pomoći u pribavljanju osnovnih ličnih dokumenata (oko 100 korisnika mesečno). Prema navodima Koordinatora, u 90% slučajeva zahtevi ovih stranaka su ispunjeni.

4.2. Angažman nevladinih organizacija

Prema evidenciji Praxis-a, ova organizacija je do avgusta 2012. identifikovala ukupno 90 slučajeva naknadnog upisa u matične knjige rođenih, od čega je uspešno rešeno 39 postupaka.³¹ Ostali su i dalje u postupku ili u statusu pripreme, dok je 24 predmeta otkazano usled izgubljenog kontakta sa klijentima. Takođe, pokrenut je 31 postupak obnove upisa u matične knjige i utvrđivanja državljanstva za stanovnike Velikog Rita. Jedan od najznačajnijih doprinosa ove organizacije u Novom Sadu predstavlja pokretanje tužbe Osnovnom sudu u Novom Sadu oktobra 2010. godine, protiv Gradske uprave za opšte poslove sa zahtevom da se utvrdi diskriminatorsko ponašanje prema licima romske nacionalnosti. Apelacioni sud u Novom Sadu je 18. januara 2012. godine potvrdio presudu kojom je utvrđen teži oblik diskriminatorskog postupanja Grada Novog Sada. Tuženom je naloženo da u roku od 15 dana u celosti objavi presudu u dnevnom listu „Politika“, što je i urađeno.

Prema podacima nevladine organizacije Novosadski humanitarni centar, aktivne u pružanju besplatne pravne pomoći i u pribavljanju ličnih dokumenata, do sada je kroz projekte prošlo oko 400 korisnika, od čega su 95% upravo Romi iz naselja Veliki Rit. Najviše stanovnika im se obraćalo za postupak prijave prebivališta i utvrđivanja državljanstva.³² U cilju olakšavanja postupka prijave prebivališta, a samim tim i postupka dobijanja ličnih dokumenata, ova organizacija je jula 2011. podnela inicijativu Gradskoj komisiji za davanje naziva ulicama i trgovima da se

31 <http://www.praxis.org.rs/index.php/sr/>

32 <http://www.nshc.org.rs/projekti.htm>.

u naselju Veliki Rit ulicama odrede privremeni nazivi i brojevi. Međutim, u ovoj nameri nije uspela.

Rešavanje problema sa pribavljanjem ličnih dokumenata stanovnika Velikog Rita pomaže i Ekumenska humanitarna organizacija iz Novog Sada (EHO) koja od 1999. godine pomaže stanovnike ovog naselja nastojeći da ih socijalno i ekonomski osnaži.³³ Takođe, kroz različite usluge i servise pomaže obrazovanje, zapošljavanje i zdravlje stanovnika ovog naselja i pruža pomoć u poboljšavanju uslova stanovanja. Od 2007. godine sprovode projekat „Pravno savetovalište za migrante“ kojim pružaju besplatnu pravnu pomoć kako interno raseljenim licima, tako i povratnicima po osnovu Sporazuma o readmisiji, i domicilnom stanovništvu ovog naselja. Samo u prvoj polovini 2012. godine, kroz ovaj projekat pomogli su 140 korisnika iz Velikog Rita i pribavili: 140 izvoda iz matičnih knjiga rođenih, 140 uverenja o državljanstvu, 13 uverenja iz katastra, 17 izvoda iz matičnih knjiga venčanih a 15 iz matičnih knjiga umrlih. Takođe, omogućili su prevod 15 dokumenata, za 130 korisnika omogućili uplate taksi za lične karte i u 52 slučaja pomogli pisanje punomoći, molbi i žalbi.

Lokalni akcioni plan za Rome, koji bi po prirodi stvari u svojoj strukturi sagledao i situaciju mladih Roma u Novom Sadu, nije usvojen. Kancelarija za mlade, koja se bavi sprovođenjem Lokalnog akcionog plana za mlade u Novom Sadu, ne poseduje nikakve podatke o mladim Romima. Takođe, nema ni informaciju da je neko omladinsko udruženje finansirano sredstvima iz gradskog budžeta u Velikom Ritu sprovodilo bilo kakve aktivnosti usmerene na romsku populaciju. Prema navodima stanovnika ovog naselja, romske nevladine organizacije povremeno organizuju dešavanja u naselju, a trenutno se sa nekolicinom mladih Roma i Romkinja sprovode radionice Forum teatra.

33 <http://www.ehons.org/joom/index.php>.

5. Nalazi istraživanja

5.1. Posedovanje ličnih dokumenata

Anketom su prikupljeni podaci o posedovanju širokog spektra dokumenata, od primarnih, onih koji predstavljaju uslov za sticanje nekog drugog dokumenta, zaključno sa pasošem i vozačkom dozvolom, dokumentima koja su opciona i ne poseduje ih ni značajan procenat opšte populacije, ali mogu biti pokazatelji integracije i slobode kretanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da je relativno dobra situacija u pogledu posedovanja primarnih ličnih dokumenata. Ovo je naročito primetno kad je reč o **izvodu iz matične knjige rođenih** koji ne poseduju samo tri osobe. Radi se o ispitanicima muškog pola, starosne kategorije 19-25 godina, koji su rođeni na Kosovu. Međutim, činjenica da se u uzorku javljaju punoletne osobe bez ovog dokumenta pokazuje da je još dug put do potpune pravne vidljivosti romske populacije, budući da izvod iz matične knjige rođenih predstavlja uslov za dobijanje ostalih ličnih dokumenata i početni dokument u proceduri dobijanja statusa pravnog subjekta.³⁴ Tim pre što za izdavanje ovog izvoda nije potrebno prisustvo lica koje dokument zahteva, pa u ovom postupku mogu da učestvuju institucije i nevladine organizacije u svojstvu tražioca.

³⁴ Obaveza je roditelja da u roku od 30 dana od rođenja deteta tu činjenicu prijavi matičnoj službi kako bi se dete evidentiralo u matičnoj knjizi rođenih.

Takođe, najveći broj anketiranih ima **uverenje o državljanstvu**, drugi primarni dokument koji je neophodan za dobijanje lične karte i ostvarivanje niza prava. Ovo uverenje ne poseduje 7% ispitanika, i to onih rođenih na teritoriji Kosova (IRL), svi bez završene osnovne škole.

Prebivalište je mesto u kome se građanin nastanio sa namerom da u njemu stalno živi, odnosno centar njegovih životnih aktivnosti, profesionalnih, ekonomskih, socijalnih i drugih veza koje dokazuju njegovu trajnu povezanost s mestom u kome se nastanio.³⁵ Prijava prebivališta na određenoj lokaciji dokazuje se **uverenjem o prebivalištu** koji za građane predstavlja uslov sticanja drugih dokumenata i ostvarivanja mnogih prava iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite u lokalnoj zajednici odnosno administrativnoj jedinici kojoj pripadaju. Za izradu ovog dokumenta neophodna je lična karta kao i dokaz o prijavi boravka.

Generalno, ovi uslovi retko predstavljaju problem neromskoj populaciji. Međutim, licima koja žive u neformalnim naseljima neposredovanje dokaza o legalnom boravištu predstavlja ozbiljne teškoće. S obzirom na to da Zakon o prebivalištu ne poznaje neformalna naselja, mnogi stanovnici romskih naselja nemaju mogućnost da prijave prebivalište. Izmene i dopune ovog Zakona stvorile su mogućnost za registraciju na adresi Centra za socijalni rad, ali ovaj mehanizam još uvek nije zaživeo u praksi. Problemi u ostvarivanju određenih prava ne mimoilaze ni one koji imaju prijavljeno prebivalište, ali u drugoj opštini odnosno administrativnoj jedinici.³⁶

U brojnim dokumentima prebivalište je naglašeno kao problem za romsku populaciju i posebno IRL, ali rezultati ove ankete pokazuju da su njegove razmere u Velikom Ritu manje od očekivanih. Naime, prebivalište nema 16% anketiranih, od kojih samo jedan starosedelac. Međutim, izjave o ovom dokumentu treba uzeti sa izvesnom zadržkom, s obzirom na to da su anketirani mladi koji dobrim delom žive u većim porodicama te nemaju potpun uvid u posedovanje dokumenta koji ne moraju svakodnevno da imaju kod sebe radi identifikacije. Ipak, indikativno je da je i kod ovog dokumenta broj muškaraca koji ga ne poseduje tri puta veći od broja anketiranih žena. Takođe, neposredovanje ovog dokumenta

35 Zakon o prebivalištu i boravištu građana, član 3. tačka 2. „Sl. glasnik RS”, br. 87/2011.

36 „Pre 3 nedelje sam sa mamom poveo ženu kod lekara jer je trudna, a imala je krvarenje i jake bolove, ali je nisu hteli pregledati jer nema prebivalište u Novom Sadu nego u Beogradu.”

može voditi multiplikovanju problema sa ekstremnim posledicama, poput priče jedne od učesnica diskusije u fokus grupi sa trudnicama.³⁷

Nešto lošija situacija je sa posedovanjem **zdravstvene knjižice**, kao preduslovu za ostvarivanje niza usluga u oblasti javnog zdravstva. Ovaj dokument nema petina anketiranih, pri čemu je izrazita razlika prema polu budući da je reč o samo 10% žena, ali 30,5% muškaraca, odnosno blizu 1/3 ukupnog broja anketiranih muškaraca. Posedovanje ovog dokumenta delom se može dovesti i u vezu sa obrazovnim statusom budući da samo dve osobe koje su završile osnovnu ili idu u srednju školu nemaju zdravstvenu knjižicu. Još značajniji faktor prema ovoj anketi predstavlja mesto rođenja/ranijeg boravišta, jer je dvostruko veći broj IRL nego „starosedelaca“ među onima koji ne poseduju ovaj dokument. U slučaju neposedovanja ili posedovanja neoverene zdravstvene knjižice lekarska pomoć se pruža, ali uz plaćanje troškova pregleda i propisane terapije. Najveći troškovi primarne lekarske pomoći koje plaćaju lica koja nisu zdravstveno osigurana i nemaju zdravstvenu knjižicu su troškovi porođaja, što je bio problem za tri ispitanice.³⁸

Najviše zabrinjava činjenica da više od polovine anketiranih ne poseduje osnovni dokument za identifikaciju - **ličnu kartu**: 38 od 75 ispitanika. Skorašnjim izmenama zakona ovaj dokument je obavezan za sva lica starija od 16 godina, koja ga moraju uvek nositi sa sobom. Ipak, ohrabrujuće je to da su među njima uglavnom maloletne osobe te da samo šestoro starijih od 18 godina ne poseduje ovaj osnovni lični dokument.³⁹ Među anketiranim u Velikom Ritu koji ne poseduju ličnu kartu opet većinu čine muškarci: 58% od ukupnog broja anketiranih muškaraca, dok je kod žena taj procenat 44. Treba istaći da je veliki broj ispitanika neposedovanje lične karte dovelo u vezu i sa lošom materijalnom situacijom, budući da sa za ovaj dokument uplaćuju administrativne takse.⁴⁰

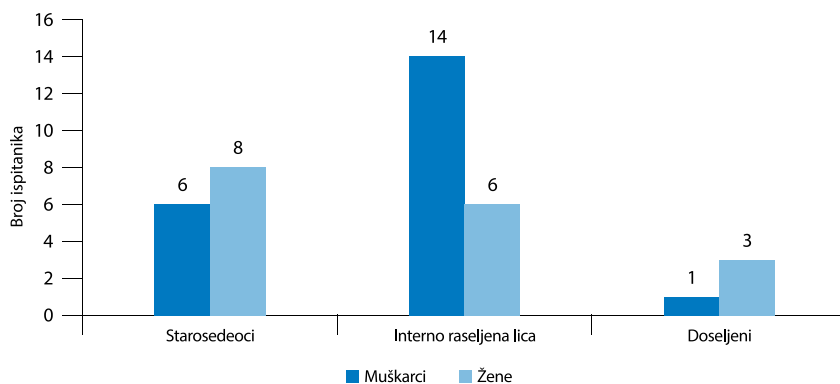
37 „Znaš kako...meni je to jako velik problem. To je sad sve povezano jedno sa drugim i ja imam dvoje dece i moja deca nisu sa mnom. Oni su u hraniteljskoj porodici zato što, mislim, živim ja i dalje sa mužem. Živeli smo teško, on radi kod nekog privatnika koji mu uopšte ništa ne plaća. Deca su mi bila u sigurnoj kući. Imala sam rok 3-4 meseca da spremim sve za dečiji dodatak. Ja to nisam mogla. Bilo mi je dovoljno samo prijava prebivališta da bi dobila to i da bi mogla da vratim moju decu. Da bi na osnovu primanja socijalnog i dečijeg ja mogla da imam za decu koliko-toliko. Međutim, ja to nisam mogla da ostvarim jer nisam imala gde da se prijavim, oni su bili u sigurnoj kući. Socijalni rad mi ništa nije dao. Samo su se vadili na to „Idite u Irig da vam Irig pomogne, pripadate Irigu“. Ja odem u Irig oni mi kažu: „Ti su problemi nastali u Novom Sadu, obratite se njima. Novi Sad je velik grad, lep...ovo..ono“. Novi Sad svaljuje na Irig, Irig na Novi Sad i uglavnom posle četiri meseca deca su se morala smestiti u hraniteljsku porodicu jer ja nisam sredila nikakve papire i prijavu prebivališta. Tako da sve mi je izgubljeno, svaka nada. Čak nemam više ni zašto da se borim. Čak je i to razlog što ja sa ovim detetom odlažem taj porođaj i sve to. Sve dok je beba u meni...“ (plače).

38 „Tražili su da platim sve troškove zbog porođaja zato što nisam imala lična dokumenta. Socijalno ih je zvalo da me puste.“

39 Ranija starosna granica za obavezno posedovanje lične karte bila je 18 godina, a o njenom spuštanju na 16 godina postoji nedovoljna informisanost i u opštoj populaciji.

40 Ekumenska humanitarna organizacija je preko svog projekta Pravno savetovalište za 130 korisnika (80 IRL) obezbedila uplate taksi za izdavanje ličnih karata.

Grafikon 1: Neposedovanje ličnih karata prema polu i starosti

Anketom je utvrđivano posedovanje ne samo ovih najneophodnijih dokumenata, nego i onih iz oblasti rada, obrazovanja i slobode kretanja u širem smislu, kao pokazatelja socijalne uključenosti mladih u Velikom Ritu.

Radna knjižica je dokument kojim se utvrđuje radni status i evidentira radni staž, odnosno putem kojeg nezaposlene osobe mogu ostvariti pravo na mesečna novčana primanja (materijalno obezbeđenje), jednokratne novčane pomoći koje obezbeđuje Centar za socijalni rad, kao i na zdravstvenu zaštitu. Iako je utvrđeno da u ovom uzorku radnu knjižicu ne poseduje 11 ispitanika starijih od 19 godina, indikativno je da posedovanje ovog dokumenta raste sa godinama starosti. Konkretno, radnu knjižicu nemaju samo dva ispitanika starija od 25 godina.⁴¹ Zanimljivo je da od jedanaest osoba koje imaju završenu osnovnu školu, čak šestoro nema radnu knjižicu, odnosno ni ne pokušavaju da se prijave u Nacionalnu službu za zapošljavanje radi traženja zaposlenja, zdravstvene zaštite ili ostvarivanja pomenutih socijalnih benefita. Punoletni ispitanici koji ne poseduju zdravstvenu knjižicu su upravo oni koji nemaju ni prijavu na Nacionalnoj službi za zapošljavanje, budući da je to uslov za dobijanje svojstva zdravstveno osigurano lica po osnovu nezaposlenosti.⁴²

I u ovoj kategoriji lica bez dokumenata većinu čine IRL, povratnici i preseljeni. Od ukupnog broja ispitanih lica starijih od 16 godina koja ne idu u školu pa na

41 „Nemam knjižicu jer ne smem da se prijavim na Biro. Ako se tamo prijavim, moraću da idem u školu, a ne mogu sad da idem u školu jer moram da radim. Ja sam pevač.“ (Ispitanik, 23 godine).

42 Sa ovom anketom delimično su uporedivi podaci istraživanja koje je sprovelo Svratište za decu uključenu u život i/ili rad na ulici oktobra 2011. godine. Ovim istraživanjem je bilo obuhvaćeno 29 porodica, od kojih 16 iz Velikog Rita. Utvrđeno je ne samo da je ogroman broj roditelja dece koja su dolazila u Svratište nezaposleno (96,5%), nego i da veliki broj njih nije ni registrovan pri Službi za zapošljavanje (42,4%). Dostupno na: <http://ehons.org/download/duisr.pdf>, eng. <http://ehons.org/download/duien.pdf>.

taj način ispunjavaju opšte uslove za prijavu na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje, njih 32 nema radnju knjižicu, a više od polovine čine interno raseljena i doseljena lica (19).⁴³ Ovo se može dovesti u vezu sa činjenicom da je za sticanje radne knjižice potrebno niz drugih dokumenata, kao što su lična karta i prijava prebivališta, koje upravo ova grupacija često ne poseduje.

Diplomu o završenoj osnovnoj školi ima 18% anketiranih lica starijih od 16 godina. Ohrabrujuće je da najveći broj njih (8 od 11) pripada kategoriji 17-18 godina, što bi trebalo da bude pokazatelj pozitivnog trenda u pogledu školovanja. Među onima koji su završili osnovnu školu, značajan broj predstavlja interno raseljena lica - šest od 11 osoba sa diplomom su IRL, što čini 19% od ukupnog broja IRL starijih od 16 godina. Međutim, zabrinjava podatak da od 75 ispitanika 13 nikada nije bilo upisano u školu, od kojih je 10 žena i tri muškarca (svi uzrasta 18-25 godina). Tokom izvesnog kratkog perioda kroz sistem osnovnoškolskog obrazovanja prošlo je više od polovine anketiranih (38).⁴⁴ Prekid njihovog školovanja u kasnijem periodu života po pravilu uslovljava nizak stepen integracije s obzirom na to da je i za rad na najmanje plaćenim poslovima potrebna diploma osnovne škole. Nemogućnost zaposlenja stanovnike Velikog Rita primorava na rad u oblasti sakupljanja sekundarnih sirovina, a prema svedočenjima ispitanika koji se sada bave tim poslom, to ih stavlja na samu marginu društva i kategoriju onih prema kojima postoji ogromna socijalna distanca neromske populacije. U bavljenju ovim poslom prednjače mladi, pa i najmlađi stanovnici naselja.

Funkcionalna pismenost uslov je za dobijanje **vozačke dozvole**. Zanimljiv je procenat ispitanih koji poseduju vozačku dozvolu (4 od 75 ispitanih); među njima nema ni jedne Romkinje. Važnost ovog dokumenta ogleda se u činjenici da najveći broj oglasa poslodavaca sadrži posebne uslove kojima je obuhvaćeno i posedovanje vozačke dozvole. Nedostatak vozačke dozvole automatski ovu kategoriju isključuje iz grupe potencijalnih kandidata za zapošljavanje. Posedovanje ovog dokumenta među Romima Velikog Rita starosti 14-30 godina, iako on ne ulazi u grupu dokumenata za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava u užem smislu, može biti pokazatelj materijalne situacije, ali i integracije, kada se uporedi sa procentom onih koji ovaj dokument poseduje u većinskoj populaciji.

Pasoš je putna isprava koju izdaje policijska uprava u svrhu legitimacije i evidencije o prelasku državnih granica. Za izdavanje ovog dokumenta potrebni su: važeća lična karta, uverenje o državljanstvu, izvod iz matične knjige rođenih i, ako već postoji, stari pasoš za koji se javila potreba promene (najčešće usled isteka perioda važenja ili promene važećih propisa). Tako je od 1. decembra 2010. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova RS počelo sa izdavanjem novih, biometrijskih

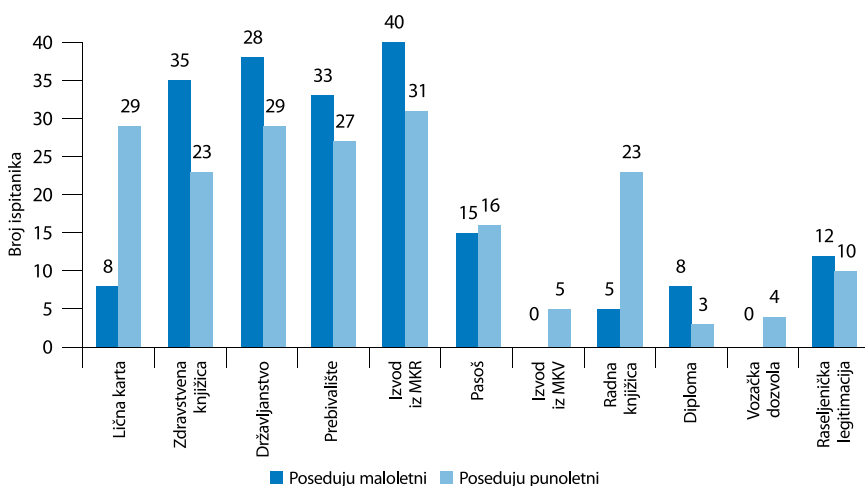
43 Na evidenciju Službe zapošljavanja moguće je prijaviti se već sa 15 godina, ali ovim istraživanjem nije izdvajana kao posebna starosna grupa od preko 15 godina, već 14-16 i 17-18 godina.

44 Nekoliko njih je napustilo školu na samom kraju, u VII i VIII razredu, uglavnom zato što su tada živeli na Kosovu tokom bombardovanja 1999. godine. Radi se o četvoro IRL koji čine 11% od ukupnog broja koji su napustili obrazovanje tokom VII i VIII razreda osnovne škole.

pasoa. Uzevši u obzir da je među potrebnim dokumentima za njegovu izradu lična karta, koju u uzorku nije imala polovina ispitanika, ne čude nalazi o malom broju onih koji ga poseduju. Naime, od 75 ispitanika 43 nema ovaj dokument, češće žene (24).

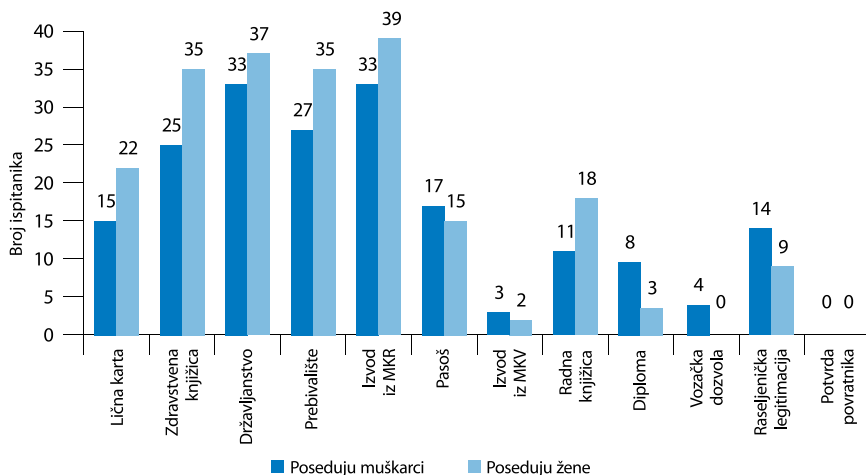
S obzirom na strukturu stanovnika Velikog Rita i veliki broj raseljenih porodica, za ovu kategoriju od velikog značaja je **raseljenička legitimacija**, koju izdaje Komesarijat za izbeglice. Prema informacijama Poverenika za izbeglice u Novom Sadu koji učestvuje u postupku njenog pribavljanja, kao i predstavnika NVO-a, posedovanje raseljeničke legitimacije predstavlja olakšicu u postupku pribavljanja ostalih dokumenata. Tako, iako zvanično ne postoji zakonska odredba koja to propisuje, uobičajena praksa policijske uprave u Novom Sadu je da se uz ovaj dokument omogućava izdavanje prve lične karte u Novom Sadu, posebno ako se radi o interno raseljenim licima. U drugim slučajevima IRL, nakon sticanja zakonskih uslova, prvu ličnu kartu, uz prisustvo roditelja, izrađuju u onim opštinama gde su izmeštene njihove matične službe. Takođe, ovaj dokument olakšava proces dobijanja socijalne i zdravstvene pomoći, ali i prijavu prebivališta konkretnog lica na teritoriji grada. Istraživanjem je utvrđeno da od ukupnog broja anketiranih IRL u Velikom Ritu čak 1/3 ispitanika, ni 13 godina nakon raseljeničtva, nema raseljeničku legitimaciju. Time se pokazuje dugogodišnja marginalizacija ove populacije, budući da raseljena lica bez ovog dokumenta ne mogu da koriste institucionalne programe za pružanje pomoći izbeglim, prognanim i raseljenim licima. Ovo je naročito problematično imajući u vidu da je istraživanje obuhvatilo samo mladu populaciju, od 14 do 30 godina starosti.

Grafikon 2: Posedovanje dokumenata prema starosnim grupama

Kada se radi o razlikama prema starosnoj kategoriji, ako se izuzmu dokumenta koja se vezuju za starosne minimume, kao što su lična karta, radna knjižica, vozačka dozvola, a koja očekivano više posедуju punoletni, primetno je da dokumenta većinom imaju maloletni. Ovaj nalaz pokazuje pozitivan trend u oblasti obrazovanja i zdravlja. Može se pretpostaviti da su tome doprinele mere predviđene Strategijom za unapređenje položaja Roma kao i programi realizovani u okviru Dekade. Tako je od ukupno 11 ispitanika koji posедуju diplomu o završenoj školi osam maloletnih. Ovom broju, kada se radi o obrazovanju, treba dodati i maloletne koji trenutno pohađaju školu (14). Uočljiva je i razlika kod prebivališta, državljanstva i izvoda iz matične knjige rođenih. S obzirom na obrazovnu strukturu maloletnih i činjenicu da je među njima veliki procenat onih koji su završili obavezno obrazovanje ili još uvek idu u školu, može se pretpostaviti da su ovakvim nalazima doprinele nevladine organizacije kao i pedagoški asistenti u osnovnim školama.

Grafikon 3: Posedovanje ličnih dokumenata prema polu

5.2. VIŠESTUKE RANJIVOSTI: Romkinje trudnice

U fokus grupi održanoj u romskom naselju Veliki Rit u Novom Sadu, učestvovalo je sedam trudnica starosti od 16 do 26 godina. Među učesnicama samo je jedna u zvaničnom braku. Dve trudnice nose prvu trudnoću, tri učesnice čekaju treće dete i dve četvrto.

S obzirom na odredbe Zakona o matičnim knjigama i na obavezu roditelja da rođenje svog deteta prijave nadležnom organu koji predstavlja momenat u kome novorođenče stiče pravnu vidljivost, a kako se upitnikom pokazalo da veliki broj ispitanika ne poznaje procedure, javila se potreba za detaljniji uvid u stepen poznavanja procedure u ovom postupku. Najčešći slučaj u romskoj zajednici jeste da dete nije rođeno u zvaničnom braku. U tom slučaju, prilikom prijave rođenja deteta, potrebno je da dođe majka i donese: svoj izvod iz matične knjige rođenih, uverenje o državljanstvu i ličnu kartu. Ako biološki otac želi da prizna očinstvo, doći će kod matičara sa majkom i priložiti ista dokumenta. Izjava o priznanju očinstva daje se i overava kod matičara. Međutim, ako roditelji ne poseduju ova dokumenta, neće moći da ispune propisane uslove i na zakonom propisan način upišu svoju decu u matične knjige rođenih.

S obzirom na uzorak obuhvaćen fokus grupom ne iznenađuje podatak da je postupak prijave rođenja deteta bio poznat svim učesnicama osim trudnicama kojima je ovo prva trudnoća.⁴⁵ Međutim zabrinjava nalaz da dve trudnice, iako su u 5. i 7. mesecu trudnoće ne poseduju validne zdravstvene knjižice čime im je onemogućena redovna kontrola. Jedna od ispitanica (9. mesec trudnoće) je kao problem navela nemogućnost kontrole iako poseduje redovno overenu zdravstvenu knjižicu jer nema prijavljeno prebivalište u Novom Sadu već u Irigu. Međutim, ova ispitanica nije ni pokušavala da, kao i ostali, prijavi prebivalište na fiktivnu adresu što je onemogućilo u ostvarenju njenih osnovnih zdravstvenih, ali i socijalnih prava čime je izgubila i prava koja joj pripadaju kao roditelju.⁴⁶ Neke od učesnica su ovakvu situaciju prepoznale kao jako rizičnu i predlagale da po četvrti put pokuša da obavi kontrolu koristeći trikove (da glumi kritično stanje) kako bi izbegla ovu administrativnu prepreku, a ukoliko joj ni tada ne dozvole kontrolu, da se obrati policiji i Crvenom krstu.

45 „Ideš kod matičara, on pita čije prezime, ja kažem ocovo. I šta ti traži matičar? Običnu ličnu kartu, pita za bebu za rođenje, kad je rođena, sve, traži da se pokaže otpusna lista i potpiše se suprug, potpišem se ja i za nedelju dana izvod iz MKR za nju je bilo gotovo.“

46 „Znaš kako... meni je to jako velik problem. To je sad sve povezano jedno sa drugim i ja imam dvoje dece i moja deca nisu sa mnom. Oni su u hraniteljskoj porodici zato sto, mislim, živim ja i dalje sa mužem. Živeli smo teško, on radi kod nekog privatnika koji mu uopšte ništa ne plaća. Deca su mi bila u sigurnoj kući. Imala sam rok 3-4 meseca da spremim sve za dečiji dodatak. Ja to nisam mogla. Bilo mi je dovoljno samo prijaviti prebivalište da dobila to i da bi mogla da vratim moju decu. Da bi na osnovu primanja socijalnog i dečijeg ja mogla da imam za decu koliko-toliko. Međutim ja to nisam mogla da ostvarim jer nisam imala gde da se prijavim...“

Sve učesnice znale su da im je prilikom odlaska na porođaj potrebna zdravstvena knjižica i/ili uput lekara. Loš odnos zdravstvenih radnika prilikom prvog prijema učesnice fokus grupe navodile su naročito kada su govorile o postupku dobijanja uputa za porodilište. U slučaju nedostatka overene zdravstvene knjižice i uputa plaćaju se troškovi nege i lečenja. O tome svedoče dve ispitanice, od kojih je jedna uz intervenciju Centra za socijalni rad uspela da izbegne ovo plaćanje, a druga je kao izlaz iz ovakve situacije videla beg iz zdravstvene ustanove. Iskakanjem kroz prozor ona je mogla dodatno ugroziti svoje i bebino zdravlje, što samo pokazuje težinu problema.

Učesnice fokus grupe su se složile da je položaj trudnica koje su sa Kosova u mnogome teži pre svega zato što su vrlo mlade, ne poznaju proceduru i ne govore dobro srpski jezik. Sve to dovodi do situacije da se ustručavaju od bilo kakvog odnosa sa institucijama, odnosno do ekstremne isključenosti.

Učesnica koja nije rođena u Novom Sadu, govoreći o važnosti prijave rođenja deteta i tome šta njoj znače njena dokumenta, pravi razliku između položaja koji ima ona i položaja njenih 16-oro braće i sestara koji još uvek nisu upisani u matičnu knjigu rođenih i ne poseduju osnovna lična dokumenta.⁴⁷ Ona u ovakvoj situaciji vidi grešku svoje majke, jer je njena dužnost bila da ih upiše. To i u ovom slučaju potvrđuje nalaz da se u romskoj zajednici u većini slučajeva očekuje da su majke te koje će ovu ulogu preuzeti na sebe.

5.3. Prepreke za posedovanje dokumenata

Istraživanje je obuhvatilo i procenu ključnih prepreka za posedovanje ličnih dokumenata među pripadnicima romske zajednice starosti 14 do 30 godine. Čak polovina ispitanika rekla je da im je u postupku pribavljanja ličnih dokumenata najveća prepreka **neinformisanost o proceduri**. S obzirom na činjenicu da su tokom pribavljanja lične karte morali i sami biti prisutni, ne iznenađuje podatak da je više od tri četvrtine (78%) i znalo ko je nadležno telo za izdavanje tog dokumenta. Međutim na pitanje šta je za izradu lične karte potrebno od dokumenata, tačan odgovor je dala polovina ispitanika. Na pitanje o nadležnosti za izdavanje zdravstvene knjižice 41 ispitanik je dao tačan odgovor, međutim neznan broj njih znao je i šta je od dokumenata prethodno potrebno nabaviti, budući da roditelji često preuzimaju na sebe obavezu da ovaj dokument urade

47 „A ipak ti je suprug uradio dokumenta? Da. A kaži mi ostale sestre i braća jesu oni u međuvremenu sredili svoje dokumente? Ne, oni su i dalje bez dokumenata. Oni žive u Vršcu ili? Da, svi su sa mamom i sa tatom, imam tri sestre udate. I sad kad uporedimo tvoju situaciju, koja imaš svoja dokumenta i njihovu koji nemaju dokumenta, ko je u boljoj situaciji? Pa ja mislim da sam ja. Imam ličnu kartu, a ona svuda treba. Gde god da odeš, svuda, lična karta treba, knjižica ti treba kad si bolestan ili za trudnoću da se kontrolišes.“

za njih. Osim toga, izrada i overavanje zdravstvenih knjižica se uglavnom rade istovremeno za celu porodicu.

Najveća nesigurnost primećena je kod davanja odgovora o proceduri dobijanja izvoda iz matične knjige rođenih. Iako samo tri ispitanika ne poseduje ovaj dokument, 44% nisu znali da ga izdaje matičar, a samo 28% ispitanika znalo je da za njegovo dobijanje nije potreban nikakav prethodni dokument. Utisak autorke istraživanja je da je ovo posledica angažovanja nevladinih organizacija te da u postupku pribavljanja ovog dokumenta mladi u većini slučajeva ni ne učestvuju već kontakt sa organizacijama i postupak dobijanja osnovnih dokumenata započinju njihovi roditelji. Bitno je napomenuti da je od 1. marta 2010. godine izvod iz matičnih knjiga rođenih trajnog karaktera. S obzirom da je ovo pravilo počelo da važi pre skoro tri godine, moguće je da se smanjio broj onih koji su ga u skorijoj prošlosti pribavljali, te da je i ta činjenica doprinela nesigurnim odgovorima ispitanika.

O tome ko je nadležan za izdavanje uverenja o prebivalištu tek svaki drugi ispitanik bio je informisan. Situacija sa drugim dokumentima, manje važnosti je još lošija.

Jedan od elemenata koji značajno doprinosi slaboj informisanosti o proceduri dobijanja ličnih dokumenata, ali i sagledavanju njihovog značaja, jeste **nepismenost**. Nepismenost se među ispitanicima prvenstveno navodi kao prepreka generalno, a kao ličan problem za sagledavanje procedure ona se relativno retko navodi. U ukupnom uzorku nepismeno je 10 žena i tri muškarca, ali nepismenost kao veliku prepreku direktno navodi samo pet ispitanika. Više nego trostruko veći broj nepismenih žena u odnosu na muškarce će se nažalost održati i kada su u pitanju mlađe generacije. Naime, u odnosu prema školovanju u maloletnoj populaciji, anketom je ustanovljeno da od ukupnog broja onih koji trenutno idu u osnovnu školu (12) samo su dve devojčice. Ni jedna od ispitanica ne ide u srednju školu, dok su dva ispitanika srednjoškolci. Među anketiranim koji nikada nisu upisali školu, $\frac{3}{4}$ su žene. Pri tome, među ženama koje nikada nisu pohađale školu 70% je punoletno, čime se smanjuju šanse da će se naknadno uključiti u obrazovni sistem. Nepismenost i/ili samo kratkotrajna uključenost u obrazovni sistem svakako predstavljaju jednu od prepreka za dobijanje ličnih dokumenata, kao i za sagledavanje njihovog značaja.

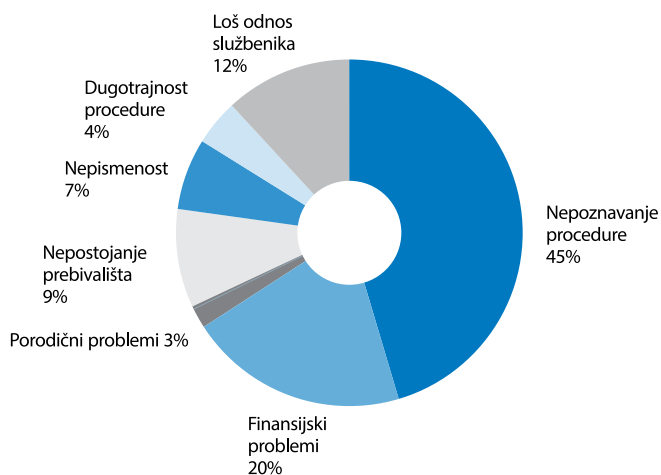
Među problemima koji doprinose neposredovanju dokumenata, značajnu ulogu imaju i **finansijski aspekti** vezani za proceduru njihovog dobijanja. Troškove povezane sa nabavkom dokumenata kao prepreku navodi oko petine ispitanika (16), od čega su $\frac{3}{4}$ interno raseljena lica (12). Ovome treba dodati i 10% ispitanika-IRL kojima problem predstavlja odlazak u matične službe izmeštene sa Kosova na jug Srbije, što iziskuje trošak ravan prosečnom mesečnom iznosu novčanih primanja koje dobijaju od Centra za socijalni rad. U novosadskom Centru za socijalni rad kažu da su nekoliko slučajeva novčanim davanjima u iznosu od 1.000 do

5.000 dinara podržavali inicijativu stranki da dobiju lična dokumenta. Međutim, ni jedan ispitanik iz Velikog Rita nije spomenuo ovaj vid pomoći.

Prepreku za dobijanje određenog broja, uslovno rečeno, sekundarnih dokumenata predstavlja nepostojanje primarnih dokumenata koji su preduslov za njihovo sticanje. U tom smislu **nemogućnost prijave prebivališta** kao prepreku za dobijanje ličnih dokumenata navelo je 9% anketiranih⁴⁸. Ovaj procenat nije velik u odnosu na naglasak koji se u strategijama stavlja na nepostojanje osnova za prijavu prebivališta znatnog broja IRL i doseljenih posebno u romskim naseljima.

Loš odnos službenika kao jedan od ključnih u postupku dobijanja ličnih dokumenata prepoznalo je 28% ispitanika. S obzirom na to da su Romkinje aktivnije u pokušajima da do dokumenata dođu, češće i navode loš odnos prema njima od strane nadležnih. Takođe, utisak je da su one otvorenije da govore o neljubaznom ili čak diskriminatorском tretmanu kada se postavljalo pitanje da li su imale nekih problema sa institucijama.⁴⁹ Tokom razgovora sa predstavnicima institucija, nekolicina službenika je takođe prepoznala ovaj problem.

Grafikon 4: Prepreke u postupku dobijanja dokumenata

48 U neformalnim razgovorima moglo se čuti da se jedan broj stanovnika nelegalnog dela naselja prijavljuje na adrese dve ulice u Velikom Ritu koje su legalne.

49 „Zato što nisam imala sva dokumenta radnica u Socijalnom mi je bacila i ono što sam imala. Rekla mi je „Hajde manite me više vi odozdo. Dosta mi vas je. Dođite kad naučite da pričate i nabavite sve potrebne papire.“

5.4. Pomoć oko nabavke dokumenata

Za sve ispitanike koji poseduju bilo koji od navedenih dokumenata, zasebno pitanje bila je pomoć u izradi dokumenata. Da je pomoć u pribavljanju ličnih dokumenata izuzetno potrebna vidi se i iz velikog broja odgovora koji pokazuju da ispitanici ne znaju procedure kao ni nadležne institucije (više od dve trećine – 56 ispitanih). Osim generalnog osećaja da je pomoć bila potrebna za nabavku svih dokumenata koje ispitanici poseduju (46 odgovora), potreba za pomoći se najčešće navodi u slučaju izvoda iz matične knjige rođenih i uverenja o državljanstvu (15), što je i logično s obzirom na to da su to osnovna dokumenta neophodna za dobijanje niza ostalih.

U odgovorima na pitanje ko im je pružio pomoć u procesu dobijanja dokumenata, izrazita je dominacija pomoći porodice, uključujući širi krug rođaka (baba, tetka, maćeha, stric) - čak 2/3 anketiranih je izjavilo da su imali ovakvu vrstu pomoći. Primetno je da se i ovde izdvajaju osobe ženskog pola kao one koje u većoj meri doprinose pribavljanju dokumenata. Uz one kojima su pomogli prijatelji ili su do dokumenata došli sami, izdvajaju se i oni kojima su pomoć pružili predstavnici nevladinih organizacija (NVO). Ipak, oni se navode u malom broju slučajeva, i to u osam slučajeva NSHC, pet puta „Praxis“, dva puta Svратиšte. Prema navodima ovih organizacija, samo tokom 2012. godine Ekumenska humanitarna organizacija je pomogla pribavljanje dokumenata za 140 osoba iz Velikog Rita. Praxis iz Beograda je ukupno identifikovao 90 slučajeva naknadnog upisa u matične knjige, 31 postupak obnove upisa u matične knjige rođenih i utvrđivanje državljanstva za stanovnike Velikog Rita.

Zabrinjavajuće je da se pomoć institucija na direktni upit navodi samo u jednom slučaju, i to pomoć socijalne službe. Na pitanje od kojih institucija su zatražili pomoć, ispitanici navode da su se obraćali službenicima Komesarijata, Koordinatoru za romska pitanja, Centru za socijalni rad i matičaru. Međutim, institucije su ipak prepoznate kao ključni faktor u procesu pribavljanja dokumenata budući da ih ispitanici navode putem odgovora u fokus grupi. Osim toga, na pitanje ko bi trebalo da im pomogne u tom postupku, tri četvrtine ispitanika spomenulo je državne organe, a 20% navodi da bi na rešavanju problema ličnih dokumenata trebalo da se angažuju NVO.

5.5. Nedostatak dokumenata i uskraćivanje prava

Jedan od ciljeva istraživanja bio je da se utvrdi da li mladi stanovnici naselja Veliki Rit sami prepoznaju koja su im prava uskraćena kao posledica nedostatka nekog ličnog dokumenta. Ovo predstavlja važan element sagledavanja isključenosti s obzirom na to da se radi o mladoj populaciji kojoj je generalno svojstvena potreba za širokim spektrom mogućnosti društvenog uključivanja.

Obrazovanje

Nalazi istraživanja pokazuju da, iako je obuhvaćena mlada populacija, čak 17% ispitanika nikada nije bilo uključeno u obrazovni sistem. Ako se tome dodaju i oni koji su do 4. razreda osnovne škole napustili obrazovanje, dolazi se do zaključka da je nešto manje od polovine anketiranih najverovatnije funkcionalno nepismeno (33 ispitanika).

Međusobna uslovljenost obrazovanja i ličnih dokumenata je dvosmerna. U tri slučaja ispitana lica su kao razlog činjenice da nikada nisu upisani u školu naveli nedostatak ličnih dokumenata. Međutim, prema podacima dobijenim intervjuom sa pedagoškim asistentom, koji predstavlja sponu između škole i romske zajednice u oblasti obrazovanja, ovo ne bi trebalo da predstavlja razlog neupisivanja dece u škole. Kada postoji slučaj deteta koje želi da se upiše u školu, a ne poseduje potrebna dokumenta (izvod iz matične knjige rođenih, lična karta roditelja sa važećom adresom i potvrda lekara da je dete spremno za polazak u školu), ono se može i bez njih upisati u 1. razred osnovne škole. Uloga pedagoškog asistenta je da podatke o detetu dostavi Sekretarijatu škole koji daje odobrenje, a uporedo se, u saglasnosti sa roditeljima, traži pomoć nevladinih organizacija u postupku pribavljanja osnovnih dokumenata za roditelje. Pomoć je do sada pružala beogradska organizacija „Praxis“. Prema svedočenju pedagoškog asistenta u novosadskoj školi koju pohađa oko 450 romske dece, ove godine je na ovaj način upisano dvadesetak učenika bez dokumenata.

Zdravlje

Bez obzira na lekarsku etiku i humanost koja se očekuje od zdravstvenih radnika, četvrtina anketiranih je istakla da su zdravstvene radnice u lokalnom domu zdravlja neljubazne i da nisu želele da im ukažu pomoć. Ovakvi slučajevi se navode i za situacije u kojima se radilo o hitnim slučajevima i pregledima maloletne dece, a često i beba.⁵⁰ Razlog tome bilo je neposredovanje ili posedovanje neoverene zdravstvene knjižice. Jedna ispitanica je rekla da su im tokom noći odbili dolazak vozila hitne pomoći u naselje iako se radilo o nepokretnoj starijoj ukućanki koja je nažalost to veče preminula. Najveći broj lica kojima su uskraćena ova prava pripadaju populaciji interno raseljenih, ali ovakav tretman imaju i oni koji imaju prijavljeno prebivalište, ali u drugoj opštini. Tako jedan anketirani kaže: „Pre tri nedelje sam sa mamom poveo ženu kod lekara jer je trudna, a imala je krvarenje i jake bolove, ali je nisu hteli pregledati jer nema prebivalište u Novom Sadu nego u Beogradu.“. Ipak, u četiri slučaja ispitanici navode da su im u drugom pokušaju pružili lekarsku pomoć iako nisu imali dokument.

Sloboda kretanja i nastanjivanja

Sve više mladih želi da ode iz zemlje, ali to licima bez ličnih dokumenata nije omogućeno. Ako su čvrsti u svojoj odluci, oni odlaze ilegalno. Zbog toga je bilo bitno upitnikom ustanoviti i kakve su njihove namere u budućnosti, odnosno da li planiraju ostanak u Novom Sadu, odlazak u inostranstvo ili vraćanje u staro mesto prebivališta. Istraživanje je pokazalo da samo pet ispitanika u skorijoj budućnosti želi da napusti Veliki Rit, što čini manje od 7% uzorka. Od toga četvoro želi da se preseli u inostranstvo i jedan ispitanik želi da se vrati u staro mesto prebivališta. Veliki broj IRL je istaklo da zbog lične bezbednosti ne žele da se vrate na Kosovo.

Kao najbitniji razlog za posedovanje lične karte anketirani navode da je ovaj dokument uslov za njihovo slobodno kretanje. Čak 12 ispitanika je imalo neki vid neprijatnosti sa policijom zbog neposredovanja lične karte (16%). Iz njihovih ličnih iskustava ili iskustava njima bliskih osoba, veliki je broj onih koji su, zbog neposredovanja lične karte prilikom rutinske policijske kontrole, bili primorani da plate novčanu kaznu u visini od 5.000 dinara što predstavlja ogroman teret za njihov budžet.⁵¹ Nekolicina njih je i govorila o tome da u slučaju nagomilanih kazni biva prinuđena na izdržavanje zatvorske kazne, čime im je kao posledica nepose-

50 „Juče sam dete vodila kod lekara. Vratili su nas jer moja beba i ja nemamo knjižicu. Sestra nas je pustila kod doktorke, ali je ona rekla da prvo namestim knjižicu. Vratila sam dete opet kući i sutra idem da probam da uradim knjižicu.“

51 Oko 45 EUR.

dovanja dokumenata uskraćena sloboda kretanja.⁵² Može se pretpostaviti da je to jedan od pritisaka koji je uzrokovao da se broj onih koji poseduju ličnu kartu povećava u odnosu na prethodni period.

Pravo na rad

Iako Ustav Srbije jemči pravo na rad i ostvarivanje ovog prava detaljnije uređuje Zakonom o radu kojim se zabranjuje svaka posredna i neposredna diskriminacija po bilo kom ličnom svojstvu, mnogima nije omogućeno da svoje pravo na rad i ostvare. Aktivno traženje posla sprovodi se preko korišćenja usluga Nacionalne službe za zapošljavanje koja vodi evidenciju o nezaposlenima i vrši posredovanje u zapošljavanju. Međutim, ovu uslugu ne mogu da iskoriste i oni koji zbog neposedovanja lične karte, radne knjižice i dokaza o stručnoj spremi ili osposobljenosti nemaju mogućnost da se evidentiraju kao nezaposleno lice. Nemogućnost traženja posla 11 ispitanika je navelo kao osnovno pravo koje je uskraćeno licima bez ličnih dokumenata. Osim toga, ispitanici su naveli da u mnogim slučajevima čak i kada sami pronađu zaposlenje poslodavci sa njima ne zaključuju ugovor, smanjuju iznos nadoknade za njihov rad i ne prijavljuju ih kao svoje zaposlene Republičkom fondu za zdravstveno ni Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje. Na ovaj način se onemogućava i njihova zdravstvena zaštita.

Pravo na novčana primanja Centra za socijalni rad

Centar za socijalni rad u Novom Sadu svojim korisnicima omogućava tri vrste pomoći u novcu. Prema navodima referenta ove institucije, najčešće se radi o stanovnicima romskih naselja. Veliki broj korisnika ovih primanja našao se i u uzorku obuhvaćenim upitnikom. Od ukupnog broja anketiranih 12 ispitanika je na pitanje koja prava njima omogućava posedovanje ličnih dokumenata navelo da se radi o ovom pravu.⁵³ Međutim, na pitanje koja prava drugi mogu da ostvare, znatno više ispitanika je navelo korišćenje „socijale“. Ovo ukazuje da podaci dobijeni na prvo od ovih pitanja i nisu realni i da su ispitanici davali društveno poželjne odgovore.

52 „Policija mi je tražila ličnu kartu ali je nisam imala pa mi je policajac rekao da ću ići u zatvor ako ne uradim ličnu kartu.“ „Mog strica su zatvorili u zatvor jer nije imao ličnu kartu.“

53 Dokumenta koja su potrebna za ostvarivanje prava na novčana primanja (lista koju u štampanoj verziji Centar za socijalni rad daje korisnicima): fotokopija važeće lične karte, fotokopija izvoda iz MKR (venčanih, umrlih), fotokopija uverenja o državljanstvu, uverenje iz katastra (Geodetski zavod, Železnička br.6, Novi Sad), uverenje sa tržišta rada (Alberta Tome br. 24, Novi Sad), potvrda iz škole (srednja ili fakultet), prijava prebivališta, uverenje Fonda za PIO (Lončarska br. 10, Novi Sad), fotokopija radne knjižice (1-8. str.), regionalno poresko uverenje (Bulevar Mihajla Pupina 14), gradsko poresko uverenje (Gradska kuća, šalter 3-7).

5.6. Percepcija odnosa nadležnih organa tokom pribavljanja dokumenata

Najčešći razlozi koje ispitanici u upitniku navode kao uzrok njihovog nezadovoljstva prilikom obraćanja institucijama tokom pribavljanja dokumenata su neljubaznost, nestručnost tj. pogrešna upućivanja i odlaganje. Više od polovine ispitanica iz fokus grupe takođe je bilo nezadovoljno odnosom institucija prema njima.

„Vikali su na mene što nisam znala da popunim zahtev. Rekla mi je „Popuni to, ne zanima me što ne znaš.“

„Hteli su da nas zaustave da ne idemo u inostranstvo. Rečeno mi je da ne možemo da dobijemo pasoše jer je u starim ličnim kartama roditelja pisala stara adresa iz Vučitrna. Oni su rekli da mogu da nam naprave, ali da nam ne važe i da ne možemo nigde sa njima. Uradili su i normalno ih koristimo.“

„U SUP-u mi je na šalteru rekla da ne mogu da izvadim ličnu kartu u Novom Sadu jer mi je ovo albansko prezime i da se venčam, ali ja nisam htela.“

Interesantno je da sagovornici iz naselja u malom broju slučajeva znaju tačne nazive institucija, osim Centra za socijalni rad, a ni nazive udruženja. Oni pamte imena ljudi koji su im pomogli i uglavnom predstavnike nevladinih organizacija.⁵⁴

O lošem odnosu institucija prema Romima koji im se obraćaju prilikom procedure izdavanja ličnih dokumenata govori i ranije navedena činjenica da je Praxis u oktobru 2010. godine pokrenuo sudski postupak protiv Gradske uprave za opšte poslove. Ova beogradska organizacija zatražila je od Osnovnog suda da utvrdi da li postoji diskriminatorско postupanje prema Romima prilikom vođenja postupaka naknadnog upisu u matične knjige rođenih. Gradska uprava je zahtevala za naknadni upis troje „pravno nevidljivih“ Roma odbacila pozivajući se na trenutnu situaciju u Novom Sadu, sa sve većim prilivom lica romske nacionalnosti koji za sebe i svoju decu tvrde da su rođeni u Novom Sadu. Predstavnici gradske uprave su isticali i bojazan da će „brzopleto, neozbiljno i neoprezno“ postupanje

54 U dva slučaja kao instituciju koja im je pomogla navode odgovor „Eržika“ (Eržebet Varga je službenica u Odseku za izbegla, prognana i interno raseljena lica), a mnogo češće spominju Dijanu koju poistovećuju sa organizacijom koju ona predstavlja (NSHC).

po njihovim zahtevima izazvati masovnu pojavu sličnih zahteva lica romske nacionalnosti. Osnovni sud je u septembru prošle godine doneo presudu u kojoj je naveo da je Gradska uprava neopravdano pravila razliku u odnosu na ove osobe zasnovanu na njihovoj nacionalnoj pripadnosti. Na taj način, Gradska uprava ih je stavila u nepovoljniji položaj u odnosu na druge podnosiocje zahteva koji nisu romske nacionalnosti, čime je učinila akt neposredne diskriminacije. Praxis je naveo da je Grad Novi Sad obavezan da u roku od 15 dana u celosti objavi presudu u dnevnom listu „Politika“, što je i učinjeno.

Na loš odnos pojedinačnih institucija i nezainteresovanosti države da se problem ličnih dokumenata za lica romske nacionalnosti reši ukazuje i predsednik Lige za dekadu Roma. Iako su interno raseljena lica i njihovi problemi prepoznati u Strategiji za unapređenje položaja Roma, on smatra da mere koje su njom predviđene nisu prilagođene potrebama romske populacije već mogućnostima države, ali da ona ni njih ne sprovodi.⁵⁵

5.7. Stavovi institucija i nevladinih organizacija

Utvrđivanje stavova i iskustava nadležnih institucija prema problemu neposredovanja ličnih dokumenata jedan je od ciljeva ovog istraživanja kojim se žele sagledati rezultati primene mera usmerenih na inkluziju Roma, a naročito IRL i mladih u ovoj populaciji.

Na osnovu obavljenih intervjua, zaključuje se da mali broj institucija u okviru svojih nadležnosti ima potrebu da direktno stiče uvid na terenu i deluje proaktivno. Birokratski sistem omogućava pružanje informacija i pomoći samo onima koji se institucijama direktno obrate. Upravo zbog toga vidljivost ovog problema najuočljivija je u onim institucijama kojima se stanovnici Velikog Rita najčešće i obraćaju. Kao ključne probleme stanovnika Velikog Rita, osim stambenih i infrastrukturnih, u Centru za socijalni rad navode problem neposredovanja ličnih dokumenata, pre svega prijave prebivališta i lične karte koji su uslov za pružanje pomoći. Postoji zainteresovanost ove institucije da pomogne, ali izostaje stručnost i poznavanje pravnih mehanizama kojima se ovim licima može olakšati pristup ličnim dokumentima.

O nestručnosti i nedovoljnom poznavanju procedura o izradi dokumenata, čak i kada su dobronamerni, svedoče i predstavnici nevladinih organizacija

55 „Problem neposredovanja ličnih dokumenata i starije i mlađe romske populacije je predimenzionisan i njime se stigmatizira jedan narod. Želi se reći da IRL, Romi, nisu ni ljudi ni građani jer, evo nemaju čak ni lična dokumenta koje ima svaki građanin. Nažalost, to nevladine organizacije ne interesuje jer je taj problem njima izvor egzistencije. Ovaj problem na nivou pojedinca i ličnih građanskih prava jeste ozbiljna stvar. Ali suviše se spinuje banalan problem. Naivno je pitanje integracije Roma, a i pitanje dokumenata. Dokaz da sam u pravu je i činjenica da Srbi IRL nemaju takav problem.“

koji navode da im se u pojedinim slučajevima obraćaju stanovnici naselja koji su prethodno pokušali da se informišu u nadležnoj instituciji, ali da su odatle bili upućeni na njihovu adresu.⁵⁶ Takođe, prema navodima predstavnika nevladinih organizacija, policijska uprava često vraća stranke u njihove kancelarije sa pogrešnim informacijama, ali postoji dobra saradnja sa matičnom službom.

Intervjui sa predstavnicima institucija pokazuju da ne postoji jasna podela rada i horizontalna saradnja, budući da službenici u istraživanju vrlo često kao nadležne za probleme oko posedovanja dokumenata navode neku drugu instituciju ili nevladin sektor.

Da bi se utvrdio položaj stanovnika Velikog Rita, Gradska uprava za dečiju i socijalnu zaštitu u saradnji sa Centrom za socijalni rad i Institutom za javno zdravlje Vojvodine, u okviru sagledavanja položaja IRL, sproveli su projekat „Info mreža statistička baza podataka o stanovništvu naselja Veliki Rit“ tokom 2009. godine.⁵⁷ Ovim terenskim istraživanjem je između ostalog utvrđeno da 91% stanovnika ima zdravstvene knjižice, a 92,9% punoletnih stanovnika poseduje lične karte. Na račun validnosti ovih podataka predstavnici nevladinih organizacija imaju negativne komentare i ističu da grad takvim podacima pokušava da umanjí svoju odgovornost. Osim toga, evidentirano je da u naselju živi 2.751 stanovnik, dok prema navodima policijske uprave u naselju živi oko 5.000 stanovnika.⁵⁸ Ovo, između ostalog, govori o tome da ne postoji dobra razmena informacija među institucijama.

Mnogi predstavnici institucija su tokom razgovora naglasili da postoji problem nedefinisane nadležnosti, ali i indolentnosti pojedinih službenika što otežava njihovu međusobnu saradnju i usporava postupak dobijanja pojedinih ličnih dokumenata. Tako na primer, loša saradnja izmeštenih matičnih službi predstavlja ključni uzrok dugotrajne procedure za dobijanje izvoda iz matične knjige rođenih i uverenja o državljanstvu. Lokalna koordinatorka za romska pitanja, koja pored nevladinih organizacija daje najveći doprinos u pribavljanju ličnih dokumenata iz izmeštenih matičnih službi, susreće se sa problemom spore procedure za dobijanje ovih dokumenata, ali takođe navodi i problem neusaglašenosti iznosa taksi koje plaćaju za njihovo dobijanje.

U odnosu sa romskom zajednicom predstavnici institucija kao problem navode fluktuaciju korisnika - da u pokušajima da stupe u kontakt sa strankama koje su već bili korisnici nekog njihovog programa pomoći, nailaze na nezvanične informacije da su napustili grad i otišli u inostranstvo.⁵⁹

56 Novosadski humanitarni centar.

57 O ovom istraživanju se ne zna puno, a autorkin zahtev za uvid nije uslišen. Uopšteni podaci se mogu naći samo na zvaničnom sajtu grada <http://www.novisad.rs/lat/evaluacija-projekta-o-stanovnistvu-naselja-veliki-rit>.

58 Podatak o broju stanovnika naselja dobijen ovim istraživanjem osporavaju i NVO.

59 Međutim, rezultati ankete pokazali su da samo 5% ispitanika planira odlazak u inostranstvo.

Lošu informisanost stanovnika Velikog Rita o pravima i mogućnostima koje im se pružaju prepoznale su mnoge institucije kroz intervjuje. O potrebi da se na efikasniji način omogući pristup informacijama stanovnicima romskih naselja o njihovim pravima naročito je govorio direktor Kancelarije za inkluziju Roma. On smatra da je izostanak pristupa socijalnoj pomoći i konkurisanja za dugoročno stambeno zbrinjavanje posledica, sa jedne strane neinformisanja stanovnika o tim mogućnostima i pravu da ih iskoriste, ali sa druge strane i kriterijuma koji su predviđeni konkursima. Tako je na primer Fond za pružanje pomoći izbeglim, prognanim i raseljenim licima, osnovan radi pružanja pomoći i obezbeđivanja trajnog zbrinjavanja ovih lica sa boravištem odnosno prebivalištem na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine, u oktobru 2012. raspisao javni poziv za dodelu jednokratne finansijske pomoći učenicima srednjih škola na teritoriji Vojvodine. Međutim, čak i od malog broja Roma koji idu u srednju školu niko od IRL učenika nije bio informisan o ovoj mogućnosti. Takođe, Fond je raspisao i javni poziv za stambeno zbrinjavanje izbeglih, prognanih i raseljenih lica otkupom seoskih kuća sa okućnicom za 2012. godinu. Bilo je potrebno dostaviti brojna dokumenta koju stanovnici Velikog Rita u velikom broju ne poseduju (raseljenička dokumentacija koju u našem uzorku npr. poseduje samo petina ispitanika, dokaz o državljanstvu, fotokopije važećih ličnih dokumenata i drugi). Na ovaj način, iako interno raseljena lica iz Velikog Rita pripadaju kategoriji čija se integracija pomaže konkursom, onemogućeni su i da konkurišu za ovakve vrste pomoći.

I sama činjenica da je za ostvarivanje prava na socijalnu pomoć celoj grupaciji socijalno ugroženih potrebno 11 dokumenata, a s obzirom na sve teškoće sa kojima se ova lica susreću prilikom njihovog pribavljanja, ukazuje na to da je broj onih koji mogu da ostvare to pravo sužen. To izaziva nezadovoljstvo. Pojedini predstavnici institucija kao posledicu odbijanja pomoći navode neprimereno ponašanje stanovnika Rita.⁶⁰ Takođe, otežavajuću okolnost predstavlja i to što njihove stranke često i ne znaju neke osnovne podatke kao što su datum i mesto rođenja, a u nekim slučajevima ni imena roditelja. Postupanje sa ovakvim strankama je različito. Poverenik za izbeglice ukazuje na problem predrasuda kao faktora diskriminacije.

„Jako mnogo treba raditi na jačanju institucija sistema. Bez obzira kakav je ko (pol, seksualno opredeljenje, rasa, nacionalnost) treba biti jednak. Imate u pravu maksimu da nepoznavanje ne opravdava. To „ne znam“ pred organima državne uprave mislim da diskriminiše [određene grupe] ljudi. Umesto takvi ljudi da budu „predmet obrade“ oni se sa „ne znam“ udalje. Ne treba da ga otpiše već da ga uputi. Pa da mu kaže: idi u Centar za socijalni rad, pa da mu kaže gde je adresa.“

60 „Ja volim svima da učinim, ali kad neko dođe bezobrazan verujte da i kod mene proradi odbrambeni mehanizam. Nije ni meni svejedno. Dođe mi da ih isteram i svasta im kažem, ali ne vredi.“ (Službenik Centra za socijalni rad).

Predsednik Romske partije Srđan Šajn takođe navodi da su i uzrok i posledica neposedovanja ličnih dokumenata Roma predrasude i diskriminatorski stav, posebno kada se radi o IRL: „*Ova populacija je višestruko diskriminisana. Pre svega jer su Romi, a onda kao nosioci prezimena koja nisu uobičajena za većinsku populaciju pa ih ostali doživljavaju kao pripadnike druge manjine.*“

U nekim slučajevima gradske institucije ne prepoznaju problem neposedovanja dokumenata kao prioritetan. Nevladina organizacija Novosadski humanitarni centar pokrenula je 2011. godine inicijativu kod Komisije za davanje imena ulicama kojom se predlagalo da se privremeno daju nazivi ulicama u naselju kako bi stanovnici mogli da na tim adresama prijave prebivalište. Međutim, ta inicijativa je odbijena sa obrazloženjem da oni nisu za to nadležni. Upućeni su na Katastar nadležan za privremeno davanje imena ulicama. Od ove inicijative NSHC je odustao zbog nadanja da će odredbe tada najavljenog Zakona o prebivalištu i boravištu građana smanjiti broj onih koji nemaju prijavljeno prebivalište. S obzirom na veliko kašnjenje sa donošenjem podzakonskih akata za primenu ovog zakona, do trenutka pisanja ovog rada nisu se desile očekivane promene.

Primetan je stav administracije da je prepreka za ostvarivanje socijalnih prava mladih Roma iz Velikog Rita nedostatak sredstava.⁶¹ Međutim, nedovoljno se koriste mogućnosti koje se u rešavanju problema ličnih dokumenata pružaju putem fondova međunarodne zajednice preko kojih se mogu obezbediti nedostajuća sredstva. Njih nedovoljno koriste i države i nevladine organizacije. Srđan Šajn, predsednik Romske partije, u tom smislu naglašava posebne fondove međunarodne zajednice, fond koji je predviđen sarajevskim procesom i pretriptupne fondove (IPA).⁶²

61 Poverenik za izbeglice o nedostatku sredstava i odnosu sa strankama romske i neromske populacije: „*Pokušavam da Vam približim naš položaj ovde kad treba da podelimo 20 paketa drva, a njih 600 ima koji se greju na drva, ali radom sa njima mi pokušavamo da vodimo računa, da imamo pregled ko kad šta dobija. Tako ako su dobili drva, sledeći put IRL neće dobiti kad budemo delili hranu, zato što su sad dobili. I tako. Uglavnom nas ljudi razumeju, međutim nailazimo i na vređanje, omalovažavanje. Kolegu koji je sad ušao su i fizički napali. Ne Romi. Interesantno je da su izuzetno, što mi kažemo, kulturni. I kad izražavaju nezadovoljstvo to izražavanje nije agresivno, tako da su kao stranke neuki, ali su poslušni i zahvalni. Naravno u svakom žitu ima kukolja, ali u ovoj populaciji taj kukolj je neprimetan.*“

62 IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance) predstavlja Instrument za pretriptupnu pomoć koji je usvojila Evropska unija u cilju pružanja finansijske podrške zemljama jugoistočne Evrope u njihovom postepenom približavanju evropskoj politici i standardima, sve do ispunjavanja svih neophodnih kriterijuma za ulazak u Evropsku uniju. Ovaj instrument, koji se uspostavlja Uredbom EK br. 1085/2006, odnosi se na period 2007-2013 i zamenjuje prethodne programe PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS i Instrument pretriptupne pomoći za Tursku. U novom budžetu, IPA će objediniti u okviru jedinstvenog pravnog okvira pretriptupnu pomoć državama kandidatima za članstvo (trenutno su to Hrvatska, Turska, Makedonija i Crna Gora) i potencijalnim kandidatima (Albanija, Bosna i Hercegovina, Srbija i Kosovo – u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti OUN-a), pojednostavljajući upravljanje programima namenjenim gorenavedenim zemljama korisnicima.

6. Zaključci

Ciljevi istraživanja bili su da se ustanovi u kojoj meri mladi stanovnici naselja Veliki Rit poseduju lična dokumenta, da li su upoznati sa procedurama za njihovo dobijanje, njihovo viđenje problema u samoj proceduri i posledica nedostatka dokumenata po njihov život i rad. Takođe su istraživana mišljenja i iskustva institucija i nevladinih organizacija o problemu neposedovanja dokumenata, kako bi se stekao utisak o njihovoj aktivnosti, kontaktima sa romskom zajednicom i problemima u vezi sa ostvarivanjem što šireg posedovanja svih neophodnih dokumenata među Romima.

6.1. Posedovanje ličnih dokumenata

Utvrđeno je da u ovom uzorku **postoje** značajne razlike u posedovanju dokumenata s **obzirom na pol**. Iznenaduje podatak da su u kategoriji onih koji poseduju osnovna lična dokumenta žene brojnije od muškaraca. Ovo je naročito vidljivo kod posedovanja zdravstvene knjižice. Ovakvo stanje može se pripisati većoj motivaciji žena za dobijanje osnovnih dokumenata, u vezi sa porođajem i prijavljivanjem novorođenčadi. To na paradoksalan način potvrđuje održanje tradicionalne uloge žene u romskoj porodici, gde je ključna njena reproduktivna uloga i briga o deci. Činjenica da veći broj muškaraca ne poseduje osnovna dokumenta posebno dobija na značaju kada se uzme u obzir da je među njima znatno više onih koji poseduju diplomu o završenoj osnovnoj školi (diplomu

imaju 8 muškaraca i 3 žene). Takođe, uočljiva je razlika u posedovanju lične karte. Iako je u uzorku podjednak broj punoletnih žena i muškaraca, 41% muškaraca ima ličnu kartu, kod žena je taj procenat 56%. Lična dokumenta koja ne spadaju u osnovna, kao što su radna knjižica, pasoš i vozačka dozvola, i koji su vezani za zapošljavanje i kretanje van lokalne zajednice, u većem broju poseduju muškarci. Sticanje vozačke dozvole vezano je za funkcionalnu pismenost, koja je dominantnija među muškarcima.

Nalazi istraživanja pokazuju da među mladima u Velikom Ritu postoje razlike **po ranijem prebivalištu**. Situacija starosedelaca naselja je u mnogome bolja, a tome u velikoj meri doprinosi i postojanje mogućnosti da prijave prebivalište. Naime, od svih ispitanika koji ne poseduju uverenje o prebivalištu (12) samo je jedan starosedelac, a ostatak ukupnog broja ispitanih čine doseljeni, od čega dve trećine interno raseljena lica. Zbog uslovljenosti ostalih dokumenata posedovanjem dokumenta o prebivalištu, čak 56% ne poseduje ličnu kartu, što im onemogućava i posedovanje pasoša. Petina zbog neposedovanja zdravstvene knjižice ne može da ostvari svoje pravo na zdravstvenu zaštitu i gotovo dve trećine (64%) ne poseduje radnu knjižicu. Iako se pokazalo da u ukupnom uzorku ispitanici najčešće imaju izvod iz matične knjige rođenih i uverenje o državljanstvu, kao početne dokumente za sve naredne procedure pribavljanja, od tri ispitanika koji ne poseduju izvod sva trojica su interno raseljena lica, a oni čine i većinu onih koji ne poseduju državljanstvo.

Kada se radi o razlikama prema starosnoj kategoriji, između osoba starosti 14 do 18 godina i punoletnih do 30 godina, ako se izuzmu dokumenta koja se vezuju za starosne minimume, kao što su lična karta, radna knjižica, vozačka dozvola, koje očekivano više poseduju punoletni, primetno je da osnovna dokumenta imaju većinom maloletni. Ovaj nalaz pokazuje pozitivan trend uključivanja u oblasti obrazovanja i zdravlja.

Analizom prikupljenih podataka u naselju, na osnovu razgovora sa predstavnicima institucija i na osnovu podataka dobijenih od predstavnika udruženja koji su do sada pomagali u postupku dobijanja ličnih dokumenata, utvrđeno je da postoji više razloga zbog kojih je problem neposedovanja ličnih dokumenata i dalje prisutan u naselju Veliki Rit. Među sedam glavnih problema sa kojima se mladi susreću prilikom pokušavanja da nabave osnovna lična dokumenta kao ključni se izdvojio nepoznavanje procedure, koji navodi skoro polovina ispitanika. Nekolicina ispitanika je prihvatila sopstvenu odgovornost za nepoznavanje procedure, ali je najveći broj onih koji su za to okrivili predstavnike institucija. Kao uzrok nepoznavanja procedure navodi se nizak stepen obrazovanja, ali predstavnici institucija ovo pripisuju i nezainteresovanosti samih Roma da dobiju dokumenta. Ostali problemi koje mladi ispitanici navode su: finansijska situacija, nemogućnost prijave prebivališta, nepismenost i dugotrajnost postupaka.

U Strategiji za unapređenje položaja Roma predviđena je sveobuhvatna kampanja vladinih institucija u saradnji sa međunarodnim organizacijama i udruženjima građana, kako bi se Romi bez dokumenata animirali da počnu sa procedurom izrade istih i mogli da ostvaruju prava koja im pripadaju. Tokom terenskog rada sa ispitanicima ustanovljeno je da se pružanjem informacija u samom naselju bave samo NVO, dok su se nadležne institucije oglasile nenadležnim za takav aktivan vid pružanja informacija.

Što se tiče odgovora koje su dali na pitanje ko im je pomogao, 87% ispitanika je reklo da su im u postupku pribavljanja dokumenata pomoć pružili članovi porodice, a u 14 slučajeva to su bile nevladine organizacije. Može se pretpostaviti da su osnovne informacije o nadležnom organu i proceduri zapravo od njih i dobili.

Ocena svih zainteresovanih aktera koji se bave ovim problemom jeste da je procedura komplikovana i da treba da bude pojednostavljena. Postoje slučajevi gde lica zbog uskog zakonodavnog okvira i administracije ostaju bez dokumenata.

6.2. Ostvarivanje prava

Kao osnovno pravo koje lična dokumenta omogućavaju gotovo dve trećine ispitanika je navelo zdravstvenu zaštitu. Međutim, najčešći slučaj uskraćivanja prava od strane institucija zbog neposjedovanja dokumenata jeste upravo u zdravstvenim ustanovama. Među ispitanicima više od petine je imalo neprijatnih iskustava sa zdravstvenim radnicima koji su odbili pružanje svojih usluga. Posebno su ugrožene trudnice tokom održavanja trudnoće, kontrole i porođaja. Njih odbijaju da prime u ove institucije ako nemaju overenu zdravstvenu knjižicu, čak i ako se radi o hitnim situacijama. Dešava se da iz ovog razloga one fingiraju akutna stanja ili pribegavaju drugim metodama kako bi izbegle administrativne procedure. Učesnice fokus grupe – Romkinje trudnice - komplikovanu proceduru dobijanja ličnih dokumenata stavile su u prvi plan kada se govorilo o ostvarivanju njihovih socijalnih prava.

S obzirom na to da su stanovnici naselja Veliki Rit uglavnom korisnici socijalne pomoći Centra za socijalni rad, oni su kao ključni problem istakli brojnost dokumenata potrebnih za ostvarivanje ovog prava. Dugotrajna procedura za svaki pojedinačni dokument, a u nekim slučajevima i nemogućnost da do tog dokumenta dođu, otežava ostvarenje i ovog prava.

Iako polovina ispitanika ne poseduje ličnu kartu, svi prepoznaju važnost ovog dokumenta i povezuju njegov nedostatak sa nemogućnošću da se slobodno kreću i izlaze van naselja. Skoro četvrtina ispitanika imala je problem sa policijom zbog neposjedovanja lične karte. Najčešća sankcija jeste plaćanje novčane kazne, a ako se taj prekršaj nekoliko puta ponovi i ne plati mogu biti osuđeni i na zatvorsku

kaznu. U nekoliko slučajeva anketirani navode neprijatnosti koje su doživeli zbog ovog problema. Zbog nejednake ekonomske pozicije sa većinskom populacijom, četiri učesnika ankete je reklo da nisu imali novac da plate kartu u gradskom prevozu i da im je tokom te vožnje tražena legitimacija koju nisu imali. „Bude mi neprijatno u autobusu kad nemam pokaznu, a ni ličnu kartu.“

Važnost ličnih dokumenata u kontekstu ostvarivanja prava na obrazovanje prepoznalo je 28% ispitanika. Ovoj grupi treba dodati i 12% ispitanika koji su uključivanje svoje dece u obrazovni sistem uslovili posedovanjem dokumenata, što ukupno predstavlja više od trećine lica obuhvaćenih anketom. To pokazuje da i u ovom slučaju stanovnici Velikog Rita nisu dovoljno obavešteni i da nemaju informacije o mogućnostima upisa i bez ličnih dokumenata.

U kontekstu nemogućnosti da svoje prebivalište prijave na adresama na kojima žive zbog neregulisanog pitanja legalizacije naselja, bitno je naglasiti da, iako je Zakonom o prebivalištu i boravištu građana predviđena mogućnost za prijavu na adresu Centra za socijalni rad, podzakonska akta koja bi omogućila ovo pravo stanovnicima Velikog Rita - doneta su sa sedmomesečnim zakašnjenjem te ostaje da se vidi kako će se ona sprovoditi. Kao razlog za kašnjenje u primeni odredbi ovog zakona u Centru za socijalni rad navode komplikacije koje su potencijalno moguće zbog stizanja svih dopisa i pošte adresiranih na ova lica na njihovu adresu. Ovakva situacija govori o površnoj zainteresovanosti da se problem reši.

Ipak, uprkos svim prethodnim navodima, eventualni nezadovoljavajući tretman nije rezultirao ni jednom predstavkom romske zajednice upućenom gradskom Zaštitniku građana. Ovaj podatak može takođe biti tumačen kao element isključenosti.

U sistem odgovornosti institucija osim činjenja ulazi i propuštanje dužnog činjenja. Socijalna inkluzija podrazumeva koncept jednakih šansi za sve, uključenost svih u sve društvene tokove i pružanje jednakih mogućnosti. Međutim, iako ključne institucije na teritoriji pokrajine i grada sprovode programe podrške i pomoći izbeglim i raseljenim licima koji bi u mnogome olakšali život pripadnicima IRL romske nacionalnosti, informacije o njima ne stižu do naselja.

Uprkos dugogodišnjem zalaganju brojnih organizacija na rešavanju problema sa ličnim dokumentima stanovnika naselja Veliki Rit, broj onih kojima je pomoć potrebna nije se drastično promenio. Vođeni lošim iskustvom roditelja i upoznati sa tromim administrativnim procedurama, ali i zbog neinformisanosti o procedurama i loših iskustava sa predstavnicima lokalnih vlasti koji o njihovim zahtevima odlučuju, mladi stanovnici naselja Veliki Rit se radije oslanjaju na pomoć roditelja i nevladinih organizacija, te se momenat ostvarivanja njihovih osnovnih ljudskih prava odlaže.

Ovakva situacija zabrinjava, posebno ako se dovede u vezu sa aktivnostima koje su bile organizovane tokom trajanja Dekade Roma, brojnim akcijama NVO-a, ali i lokaciji na kojoj se ovo naselje nalazi. Novi Sad je veliki administrativni i privredni centar koji ima mogućnosti da obezbedi sredstva za najnužnije potrebe vezane za ovaj problem. S obzirom na kapacitete Novog Sada, u manjim i siromašnijim sredinama problem neposedovanja dokumenata i inkluzije mladih pripadnika romske zajednice verovatno je još izraženiji. Socijalna integracija mladih stanovnika naselja Veliki Rit pod uticajem i drugih faktora, pre svega ekonomske situacije, predrasuda, stereotipa i diskriminacije, ostaje nedovoljna. Mladi Romi, stanovnici naselja Veliki Rit i dalje žive pored svojih sugrađana, a ne sa njima.

7. Preporuke

Ove preporuke rukovode se poštovanjem principa ljudskih prava kao i obaveza Republike Srbije koje je ista predvidela brojnim usvojenim zakonskim i podzakonskim aktima, ali i ratifikovanim međunarodnim sporazumima, sa ciljem integracije romske populacije. Kako bi se ubrzao proces integracije, kroz istraživanje su prikupljene i preporuke Roma, institucija i nevladinih organizacija koje se tiču daljeg unapređenja posedovanja ličnih dokumenata kao uslova za ostvarenje ostalih propisanih prava.

7.1. Preporuke institucija (nacionalni i lokalni nivo)

1. U cilju bolje saradnje i koordinacije rada nadležnih institucija i civilnog sektora umrežiti sve zainteresovane i nadležne aktere na nivou grada kako bi se stvorila platforma za njihovo zajedničko rešavanje ovog problema (Centar za socijalni rad, Dom zdravlja, SUP, sud - zbog primene odredaba Zakona o vanparničnom postupku, matična služba, Nacionalna služba za zapošljavanje, Odsek za izbegla, prognana i raseljena lica, Kancelarija za inkluziju Roma, Lokalni koordinator za romska pitanja, zdravstvene medijatorke, pedagoški asistenti, Pokrajinski fond za pružanje pomoći izbeglim, prognanim i raseljenim licima, Novosadski humanitarni centar, Ekumenska humanitarna organizacija, Savet za integraciju Roma u Vojvodini).

2. Kako bi se smanjile predrasude i predupredili slučajevi diskriminacije od strane institucija, potrebno je raditi na jačanju kapaciteta službenika i senzibilizaciji za rad sa pripadnicima romske populacije. U ovom cilju mogu se, po uzoru na zdravstvene medijatorke i pedagoške asistente, u Centrima za socijalni rad uspostaviti službenici posebno nadležni za olakšavanje ostvarivanja prava pripadnicima romske populacije.
3. Obezbediti finansijske resurse kroz korišćenje mogućnosti koje pružaju međunarodni fondovi kako bi se sa jedne strane olakšao budžet grada, a sa druge strane obezbedila besplatna izrada osnovnih ličnih dokumenata stanovnika Velikog Rita i tako otklonile finansijske prepreke koje trenutno postoje.
4. Digitalizovati podatke sadržane u izmeštenim matičnim službama kako bi se ubrzala procedura dobijanja osnovnih ličnih dokumenata i smanjili troškovi.

7.2. Preporuke predstavnika romske zajednice i nevladinih organizacija

1. U cilju otklanjanja prepreka za dobijanje najvažnijih ličnih dokumenata (lične karte, zdravstvene i radne knjižice) **rešiti problem nemogućnosti prijave prebivališta**. Potrebno je da Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike zajedno sa Ministarstvom unutrašnjih poslova postupi po izričitoj zakonskoj obavezi i sprovede podzakonska akta za prijavljivanje građana na adrese Centara za socijalni rad⁶³.
2. Potrebno je **usvojiti Lokalni akcioni plan za poboljšanje položaja Roma u Novom Sadu**, sa posebnim merama usmerenim na rešavanje problema neposredovanja ličnih dokumenata, kao i obezbediti sredstva u budžetu grada za sprovođenje tog LAP.
3. Pokrenuti sveobuhvatnu **kampanju informisanja** stanovnika Velikog Rita i ostalih naselja o nadležnostima institucija i procedurama koje je neophodno preduzeti u postupku izrade svakog pojedinačnog dokumenta. Ovoj kampanji treba da doprinesu i predstavnici gradskih institucija koji na bilo koji način učestvuju ili pomažu u ovoj proceduri, kao i pedagoški asistenti i zdravstvene medijatorke kroz ispunjavanje svojih već preuzetih obaveza.
4. Obezbediti **funkcionisanje pravnog savetovališta** u samom naselju Veliki Rit kako bi se stanovnicima ovog naselja informacije o njihovim pravima i mogućnostima učinile pristupačnijim i na taj način ih motivisati da se angažuju u postupku pribavljanja dokumenata.
5. Shodno principu jednakosti i jednakih prava, donošenjem Zakona o interno raseljenim licima i Lokalnog akcionog plana, **obezbediti jednak tretman izbeglih i raseljenih lica** u postupku ostvarivanja prava.

63 U skladu sa izmenama i dopunama Zakona o prebivalištu i boravištu građana.

6. Podstaći bolju saradnju između Koordinatora za romska pitanja, pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki u cilju pružanja **veće podrške u pribavljanju dokumenata posebno višestruko ranjivim grupama** (trudnice Romkinje, nepismene osobe, mladi).

8. Bibliografija

Zakon o prebivalištu i boravištu građana (2011), Službeni glasnik Republike Srbije br. 87/2011. [17.11.2011.]

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o državljanstvu Republike Srbije (2007), Službeni glasnik Republike Srbije [24.09.2007.]

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o ličnoj karti (2011), Službeni glasnik Republike Srbije. br. 62/2006 i 36/2011. [29.04.2011.]

Zakon o matičnim knjigama (2009), Službeni Glasnik Republike Srbije br. 20/2009. [18.03.2009.]

Zakon o dopunama Zakona o vanparničnom postupku (2012), Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/2012. [31.08.2012.]

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Službeni list SRJ br. 11/2002.

Pravilnik o obrascu prijave prebivališta na adresi ustanove odnosno, centra za socijalni rad (2012), Službeni glasnik RS, br. 113/2012.

Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji (2010). Vlada Republike Srbije. Broj: 90-2045/2009-1. [09.04.2009.]

Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica u gradu Novom Sadu 2011-2015 (2010). Novi Sad: Gradsko veće Grada Novog Sada. [22.12.2010.]

Bašić, G. (2012). *Izveštaj o položaju „pravno nevidljivih“ lica u Republici Srbiji*. [Online]. Beograd: Zaštitnik građana. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/attachments/Izvestaj%20o%20polozaju%20Pravno%20Nevidljivih%20Lica%20u%20RS.pdf>.

Praxis (2012). *Evropske dobre prakse: sredstvo javnog zagovaranja u Srbiji: izveštaj sa ekspertske debate*. Beograd: Avantgarde print.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Republički zavod za statistiku. (2010). *Praćenje društvene uključenosti u Srbiji: pregled i trenutno stanje socijalne uključenosti u Srbiji na osnovu praćenja evropskih i nacionalnih pokazatelja*. Beograd: Vlada RS - Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva .

Evropska komisija (2010). *Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije: Ljudska prava i zaštita manjina*. SEC(2010) 1330. [radni dokument]. Brisel: Evropska komisija. Dostupno na: http://epus.rs/sr/dokumenti/downloads/2010/izestaj_o_napretku_srbije_2010_sa_aneksom.pdf

Zaštitnik građana. (2012). *Rezultati istraživanja o sprovođenju strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji*. [radna verzija]. Beograd: Zaštitnik građana. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/attachments/REZULTATI%20ISTRAZIVANJA%20ZG%20O%20PRIMENI%20STRATEGIJE.pdf>

Korać D., Opačić N., Škorc B., Ćirić D., Volarević S., Muždeka N. (2006). *Integracija kao dugoročno rešenje za izbeglice i raseljena lica u Srbiji: analitički izveštaj*. Novi Sad: Srpski savet za izbeglice.

Grupa 484 (2011). *Izazovi prisilnih migracija u Srbiji: položaj izbeglica, interno raseljenih lica, povratnika i tražilaca azila*. Beograd: Rubikon dizajn- Ćira.

Mihić, V. (2011). *O deci koja žive i/ili rade na ulicama Novog Sada: istraživanje*. Novi Sad: EHO i Odsek za psihologiju Filozofski fakultet Novi Sad.

Rakić D., Grupa 484 (2011). *Forced migration in Serbia*. Migration citizenship education. [Online]. Dostupno na: <http://migrationeducation.de/26.0.html>. [06.01.2013.]

UNHCR (2011). *Procena potreba interno raseljenih lica u Srbiji*
http://www.unhcr.rs/media/IRL_izvestaj_srpska_verzija.pdf

Prilog br. 1: Intervjuisani i anketirani predstavnici institucija i nevladinih organizacija

Centar za socijalni rad, referent za naselja Veliki Rit, Bangladeš i Mali Beograd -
Miodrag Popadić

Centar za socijalni rad, pomoćnik direktora – Branko Zelenbaba

Poverenik za izbeglice grada Novog Sada – Slobodan Vukašević

Direktor Kancelarije za inkluziju Roma – Duško Jovanović

Narodni poslanik i Predsednik Romske partije – Srđan Šajn

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, viša sarad-
nica u sektoru za nacionalne zajednice – Jelena Jovanović

Lokalna koordinatorica za romska pitanja – Radmila Zećirović

Pedagoški asistent – Zorica Kalanjoš

Koordinator Lige za dekadu Roma- Osman Balić

Predsednik Saveta za integraciju Roma u Vojvodini – Petar Novica Nikolić

NVO Praxis – Ivana Stanković

NVO Novosadski humanitarni centar – Dijana Malbaša

NVO Ekumenska humanitarna organizacija – Vladimir Vujin

NVO Prevent – Vladimir Balbut

Svratište za decu koja žive i/ili rade na ulici – Anita Jakšić

Zaštitnik građana grada Novog Sada

Prilog br. 2: Upitnik

Datum _____ godine

**Posedovanje ličnih dokumenata kao uslov socijalne integracije
mladih Roma u naselju „Veliki Rit“ u Novom Sadu (Srbija)**

Lični podaci ispitanika

1. Pol:

- ženski
muški

2. Datum i godina rođenja _____

3. Starost:

- A. maloletno lice
14-16 godina
16- 18 godina
B. punoletno lice
19-25 godina
25-30 godina

4. Mesto rođenja: _____

5. Obrazovni status:

- A. lice ide u školu
a) osnovnu (razred) _____
b) srednju (razred) _____
c) visoku školu-fakultet (godina) _____
B. lice ne ide u školu
a) nikad nije upisan/a
(razlog) _____
b) napustio/la (u) _____ razredu (razlog)

c) završio/la: osnovnu srednju fakultet
u mestu _____

6. Bračni i porodični status:

- A. Neoženjen/neudata
a) bez dece
b) sa (broj) _____ dece
B. U vanbračnoj zajednici _____ godina
a) bez dece
b) sa (broj) _____ dece
C. U formalnom braku _____ godina
a) bez dece
b) sa (broj) _____ dece

7. Status u Novom Sadu:

Trenutno:

- A. starosedelac, od _____ godine
- B. doseljenik/ca
 - a) izbeglica iz _____ od _____ godine
 - b) interno raseljeno lice iz _____ od _____ godine
 - c) povratnik/ca iz _____ od _____ godine
 - d) preselio/la se iz _____ od _____ godine

Planira:

- A. ostanak u Novom Sadu
- B. odlazak iz Novog Sada
 - a) u staro mesto prebivališta, u _____
 - b) u inostranstvo (država) _____

Podaci o posedovanju ličnih dokumenata

1. Da li posedujete:

- a) ličnu kartu
- b) zdravstvenu knjižicu
- c) uverenje o državljanstvu
- d) uverenje o prebivalištu
- e) izvod iz matične knjige rođenih
- f) pasoš
- g) izvod iz matične knjige venčanih
- h) radnu knjižicu
- i) diplomu o završenoj školi
- j) vozačku dozvolu
- k) izbegličku i raseljeničku legitimaciju
- l) samo povratnici: potvrda MUP-a

2. Kada i gde ste dokument dobili?

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Lica koja imaju neki od dokumenata

2.1 2.1 Da li Vam je neko pomogao u pribavljanju ovih dokumenata?

- A. Ne, sâm/a sam.
- B. Da, pomogao/la mi je
 - a) član porodice
 - b) prijatelj/ica
 - c) c) predstavnici NVO _____
 - Prilikom pribavljanja (kog dokumenta) _____
 - Zato što (razlog zbog čega im je pomoć bila potrebna) _____
- C. Da li ste zadovoljni njihovom uslugom _____

2.2 Šta Vam je bio najveći problem u postupku dobijanja nekog ličnog dokumenta?

2.3 Kakav je tretman institucija prilikom postupka izdavanja ličnih dokumenata?

- A. **Lepo su me primili, nisam imao/la problem**
- B. **Imao/la sam problem sa** _____
Zbog _____
Rečeno mi je da _____

2.4 Koliko Vam znače dokumenta? Koja prava Vam omogućavaju?

2.5 Kakvih problema imaju vaši poznanici koji nemaju lična dokumenta?

2.6 Po Vašem mišljenju, ko je odgovoran što oni nemaju dokumenta i ko bi im mogao pomoći da ih pribave?

Lica koja ne poseduju ni jedan lični dokument

3.1 Da li ste nekad pokušali da dobijete neki lični dokument?

a) Da.

Kome ste se obratili? _____

Kada? _____

Za dokument _____

Rečeno mi je da _____

b) Ne, zato što _____

3.2 Zna li gde je izmeštena Vaša matična služba?

3.3 Da li znate ko je nadležan za izdavanje:

a) lične karte? _____

b) zdravstvene knjižice? _____

c) izvoda iz matične knjige rođenih? _____

d) uverenja o prebivalištu? _____

3.4 Da li znate šta Vam je potrebno od dokumenata za izdavanje:

a) lične karte? _____

b) zdravstvene knjižice? _____

c) izvoda iz matične knjige rođenih? _____

d) uverenja o prebivalištu? _____

3.5 Da li ste od nekoga tražili savet ili pomoć oko pribavljanja ličnih dokumenata?

3.6 Da li ste čuli za neku organizaciju koja pomaže Romima u postupku dobijanja ličnih dokumenata?

a) Da, čuo/la sam za _____

b) Ne, nisam čuo/la.

3.7 Šta je ključna prepreka da Vi dobijete lična dokumenta?

3.8 Da li ste nekad imali neprijatnosti ili problema zato što niste imali neki od ličnih dokumenata (ličnu kartu, zdravstvenu knjižicu...)?

3.9 Koja prava su Vam uskraćena usled nedostatka ličnih dokumenata?

- a) Ne mogu da se obrazujem
- b) Ne mogu da se lečim
- c) Ne mogu da koristim pravo na socijalna davanja
- d) Ne mogu zvanično da se zaposlim
- e) Ne mogu da zaključim formalan brak
- f) _____
- g) _____
- h) _____

3.10 Koliko članova Vašeg _____-članog domaćinstva:

- a) nema ličnu kartu _____
- b) nema zdravstvenu knjižicu _____
- c) nema prijavljeno prebivalište _____
- d) nije upisano u matičnu knjigu rođenih _____?

3.11 Po vama, čija je nadležnost i ko bi trebao da pomaže Romima u postupku pribavljanja ličnih dokumenata?

Hvala!

